

banka

meslek
ve fikir
dergisi

İktisadî Durum	4	Doç. Dr. Mustafa A. Aysan
Özel Sektör ve Kamu Sektörü Verimliliğine Dair	17	Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu
İmalât Sanayii ve İki Sektör	22	Ord. Prof. Ömer Celâl Sarç
Yeni Merkez Bankamız	26	Necdet Durakbaşı
Mali Tahlillerin Hedefleri ve Kapsamı	29	Doç. Dr. Mustafa A. Aysan
Gelecekteki Fon İhtiyaçlarının Belirlenmesi : Nakit Bütçeleri	39	Dr. Cevat Sarıkamı
Bilanço Tahlillerinde Ticari Alacaklar - Satışlar Nisbeti ve Kısa Vadeli Borç Ödeme Gücüne Etkileri	48	Cavit Ertan
Gelir ve Kurumlar Vergisinin Birleştirilmesi	56	Dr. Tamer Koçel

haziran - 1970
cilt: 7 - sayı : 6

30 YILLIK
TECRÜBESİYLE
BÜTÜN BANKA
TEFRİŞLERİNİZDEKİ
MÜŞKÜLLERİNİZİ
HALLEDEN
TEK
MÜESSESE

MUSİS
ÇELİK EŞYA SANAYİİ A.Ş.

Türk yollarındaki
motosikletlerin yüzde yetmişi

JAWA

markasını taşıır.

MODELLER

JAWA 150

JAWA 250

08 IDEAL JAWA

CZ. 1.25

STADION. Yatırım berrah pedallı

HAVADA JET KARADA JAWA

SOL YERDEKİ PARÇA İTİFALİ SERVİS

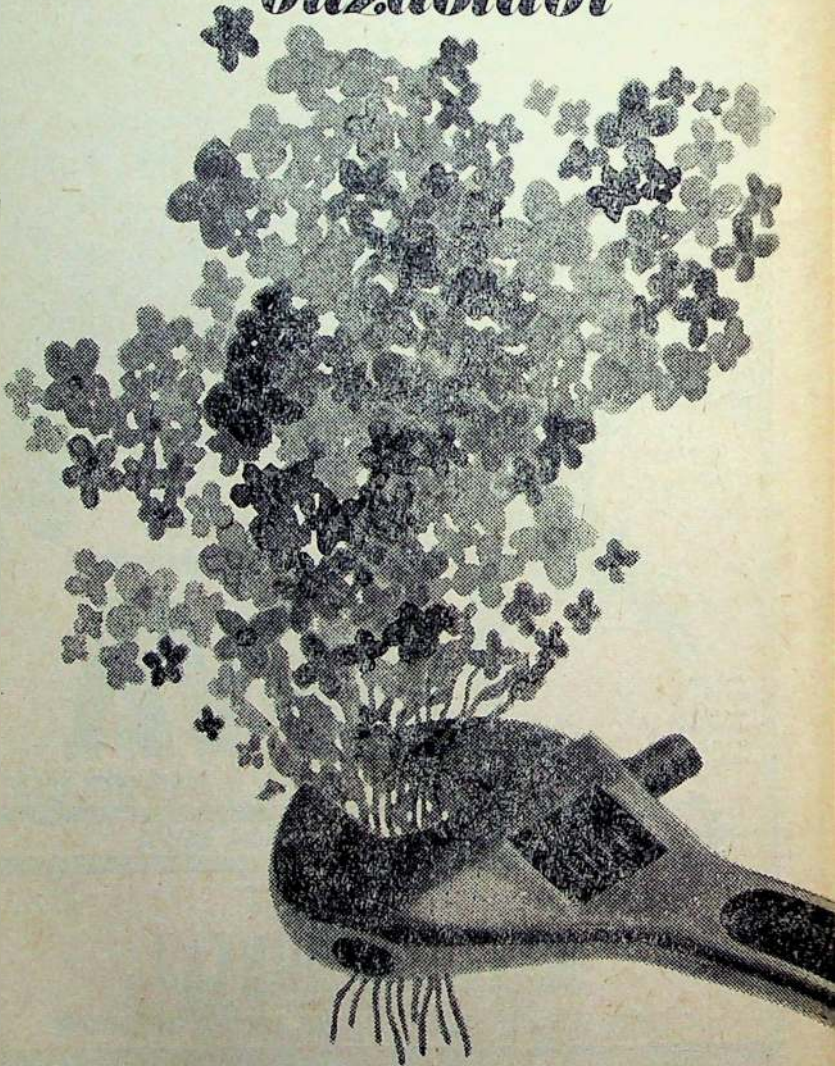
ÇELİK MONTAJ

TİCARET VE SANAYİ A. Ş.

TÜRKİYE VE ORTAŞARKIN EN MODERN MOTOSİKLET FABRİKASI

YAKIN: TIRHAN KARŞIYAN **ÇELİK MOTOR** Ticaret Ltd. Şti. Sürekeri Çar. Karşısı 217. Tel. 27 24 62 22 87 24 Telegraf: ÇAKAD 4017

*en iyi
servisi olan
buzdolabı*

ARÇELİK

Sahibi

Banka Yayınları ve Kültür
Ltd. Şti. Adına

Dr. Nezih H. Neyzi

Yazı İşleri Müdürü

Yıldırım Kılıç

Basıldığı yer
Menteş Matbaası

İdare Yeri

İmam Sok. No. 1 Kat 2
Beyoğlu - İstanbul
Telefon: 49 22 87

Posta Kutusu
No. 769, Karaköy - İstanbul

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu
Necdet Durakbaşı
Doç. Dr. Mustafa A. Aysan
Alp Gürus
Dr. Nezih H. Neyzi

Abone

Yıllık 42 TL. Altı aylık 21 TL.

İlan Tarifesi

Arka Dış Kapak 700 TL.
Arka iç kapak, 2. S. 500 TL.
Ön iç kapak, 1. S. 600 TL.
İç Sahifeler 400 TL.

Abone ve ilân bedelleri
Derginin T. C. Ziraat Ban-
kası Beyoğlu Şubesindeki
768 numaralı ve T. İş Ban-
kası Parmakkapı Şubesi-
deki 271 numaralı hesabına
gönderilebilir.

Sevgili Okuyucularımız

Kamu sektörünün verim düşüklüğü ötedenberi Yurdumuzda tenkit edile gelen bir husustur. Buna kar-şılık, özel sektörün kamu sektörüne göre daha verimli çalıştığı da, yaygın bir kanaat olarak belirtil-miştir. Sayın Prof. Dr. Gülten Kazgan Cumhuriyet Gazetesinde çıkan bir makalesinde işin herkesin bildi-ği, sandığı gibi olmadığını ileri sürdü. Arkasından, Sayın Prof. Ömer Celâl Sarç, Milliyet Gazetesinde ya-ynılanan iki makalesinde, Sayın Prof. Kazgan'ın dayan-dığı istatistik verilerin ve bunların tefsir tarzının ha-talı olduğunu ortaya koydu.

Konu gerçekten çok önemlidir. Türkiyede sola eğilimler geliştikçe daha da önem kazanmaktadır. Bu yönden Sayın Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu'nun gö-rüşlerini bu sayıya sizlere iletmek istedik. Prof. Ha-tiboğlu, Prof. Kazgan'ın görüşlerinin tam karşısında-ır.

Bu vesile ile belki şunu da işaret etmek yerinde olur, Yurdumuzda ne kamu sektörü, ne özel sek-tör kendi kuralları içerisinde çalışmadıklarından baş-ka ülkeler ölçüsünde verimli değildir. Fakat bu, sektörlerin kendi kusurağınan ziyade, gerekli ortamı yaratamayan güçsüz, başarısız Hükümet yöneticile-rinin eseri olsa gerektir.

Türkiyede ve çoğu geri kalmış ülkede şartlar karma ekonomiyi zorunlu kılmaktadır. Burada önem-li olan, ekonominin içinde bulunduğu duruma göre, özel sektör - kamu sektörü dozunu ayarlamak, belki bundan da önemlisi, her iki sektördü işletmecilik pren-sipleri çerçevesinde verimli kılmaktır.

Herhalde ekonominin ve sosyal yapımızın bu gün sürüklendiği şartlar; ne özel sektörün, ne de ka-mu sektörünün verimli çalışmak bir yana, nefes al-masına elverecek gibi görünmemektedir.

Sevgi ve Saygılarımızla
BANKA Dergisi

GÖSTERGELER NE DİYOR?

Mali Piyasalar (Milyon TL.)	1968	1969	Ay ya da Yıl sonları itibarıyla			
			Nisan 1970*	1969	Nisan 1970	Mayıs* 1970
T. C. Merkez Bankası						
Altın ve döviz mevcutları						
(Milyon dolar)	40	200	50	34	150	120
Hazineye kısa vadeli avans	2143	3029	5000	2904	3748	4000
Banknot ve ufak para (1)	8238	9800*	12000	8460	9800*	10250
Para hacmi (2)	24965	29000*	32000	25548	29500*	29700

Bankalar (Milyon TL).

Konsolide mevduat	26115	28000*	31000	26186	27500*	28000
Banka kredileri	27575	30500*	35000	29027	33000*	33500
Sanayi kredileri	1248	1520*	1800	1321	1540*	1550
Tarım kredileri	7115	8200*	9500	7239	8500*	8550
Küçük esnaf kredileri	777	1000*	1300	835	1100*	1100
İpotekli krediler	2139	2200*	2500	2099	2250*	2255

Fiatlar (ay ve yıl ortalamaları)

İstanbul Ticaret Odası

toptan esya fiatları genel

indeksi (1963 = 100) 122,1 132,2 146 131,6 139,77 140,0

İstanbul geçinme

indeksi (1963 = 100) 125,0 131,2 144 130,6 140,0 140,4

Altın külçe fiatı

17,1 19,2 20,0 20,3 16,5 16,4

- 1) Bankalar ve Merkez Bankası kasalarındaki ufak paralar toplamı hariç.
 2) Banknot ve ufak para vadesiz tasarruf mevduatı ve vadesiz ticari mevduat.
 (*) Kendi tahminlerimiz

Üretim (Bin ton) :	1970		
	1968	1969	Tahmini
Buğday	9 520	10 500	11 500
Pamuk	435	435*	450
Şeker pancarı	4 714	4 600*	4 700
Tütün	161	170*	180
Pamuklu dokuma (milyon metre)	749	850*	1 000
Oto dış lastiği (bin adet)	985	1 131	1 150
Çimento	4 731	5 795	7 000
Sunî gübreler	442	474	550
Çelik ingot	1 110	1 170	1 250
Elektrik (milyon kws)	6 886	7 830	8 800
Ham Petrol	3 105	3 599	4 200
Demir cevheri	1 906	2 524	3 300
Krom	588	674	750
İnşaat ruhsatları (bin m ²)	14 381	17 156	20 000

İş Gücü (Bin kişi) :

İlgortalı işçi sayısı (Eylül sonu)	1 206	1 105	1 300
Tarım - dışı büyük iş yerlerinde çalışanlar sayısı	940	980	1 100
Yurt - dışında çalışanlar sayısı	247	338	400
Yurt - dışında çalışmak için sıra bekleyenler	600	785	800

Carl Fiatlarla Yatırımlar (Milyar TL.) :

Kamu sabit yatırımları	10,3	11,9*	12,2
Özel sabit yatırımlar	9,3	10,6*	12,3
Stok değişimleri	2,4	2,3*	3,5
Yatırım toplamı	22,0	24,8*	28,0

Dış Ödemeler (Milyon dolar) :

İthalât	764	801	850
Dış borç ve faiz ödemeleri	106	147	190
Toplam	870	948	1040
İhracat	496	537	600
İşçi dövizleri	107	141	170
Toplam	603	678	760
Diğer döviz kaynakları	267	270	280

İKTİSADİ DURUM VE GELECEĞİ

Doç. Dr. Mustafa A. AYSAN

İş hayatı :

Ekonominin bunalımları, iş hayatını baskı altında tutmaya devam etmektedir. Çok aşırı sınırlara varan para-kredi darlığı, ithalâtta gecikmelerin işyeri kapanmalarına ve işçi azaltmalarına sebep olması, işsizliğin artmasıyla bazı iş dallarında stok birikmelerinin başlamış bulunması, para-kredi darlığı sebebiyle senet vâdelerinin uzaması ve protestoların artması, iş hayatını baskıda tutan belli başlı faktörlerdir. İş hayatının aşırı ölçülerdeki fon talebi karşısında, tedavüldeki banknotların da düşmekte olması, bazı iş dallarındaki para sıkıntısının dayanılmaz duruma gelmesine sebep olmuştur.

Tesbit edebildiğimiz kadarıyla, satışların % 80-90'ı senetle yapılmakta, vadeli satışlarda faiz hadleri % 30-35'e yükselmiş bulunmaktadır.

Ekonominin büyük ölçüde tarım gelirlerine dayanması yüzünden her yıl Mayıs-Haziran aylarında ortaya çıkan durgunluk sırasında, Hükûmetin bir de tedavüldeki banknotlar hacmini baskıda tutması (Banknotlar, son 6 aydır azaltılmaktadır) her yıl bu aylarda ortaya çıkan para darlığını daha da şiddetlendirmektedir. Bu aylarda yapılması gerekli olan devlet harcamalarının arttırılması suretile artan ölçüde kredi imkânının yaratılmasıdır.

1970 yılı bütçesi, kabul edilmiş bulunmaktadır. Yeni bütçenin Hükûmete vereceği ödeme imkânları içinde devlet harcamalarının hızlandırılacağı, hiç olmazsa TL 1 milyarı aşmış bulunan vadesi geçmiş Hazine borçlarının müteahhitlere hemen ödenmesi suretile Haziran içinde nisbî bir ferahlığın gelmesi beklenmelidir.

Ancak, iş hayatının para-kredi ihtiyaçları yukardaki tutarın çok üstündedir. Hesaplarımız, para-kredi alanında normal ölçülere ulaşabilmek için, Hazine'nin piyasaya TL. 4-5 milyar tutarında bir ek kaynak sağlamasına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Son ay içinde toplam mevduat artış hızında önemli bir azalmanın ortaya çıkmış ve bu gelişmenin kredi hacmini de önemli ölçüde etkilemiş olduğunu tahmin etmekteyiz. Mevsimlik stok birikmeleri ve se net vâdelerinin uzaması olaylarının ortaya çıkardığı para ihtiyaçları da piya

sadaki likidite ihtiyacını arttırmıştır. Bu gelişmelerin ortaya çıkardığı toplam ihtiyacı, belirli tahmin usullerile daha kesin olarak hesaplamak için elde son durumu yansıtan rakamlar yoktur. Ancak, toplayabildiğimiz rakamlarla bu ihtiyacın en az, 4-5 milyar liraya ulaşmış olduğunu çok kaba olarak tahmin edebilmekteyiz.

İş hayatına bu ölçüde bir ödeme gücünün sağlanabilmesi imkânları nelerdir? Üzülerek belirtmeliyiz ki, bu ölçüde bir satınalma gücünü, ayda % 3-4 kadar bir enflasyon hızına razı olmadan yapmak imkânı, yok gibidir.

Tekstil, montaj sanayii gibi bazı iş dallarında, stok birikmelerinin ortaya çıkmış ve alacak vadelerinin uzamış olması sebebiyle fiat artışları doğurmadan piyasaya çıkacak ek satınalma gücünü kullanabilecek iş dalları vardır. Ancak daha geniş bir alanda, hammadde ile makina ve cihazlar ithalâtındaki gecikmeler, temel üretim kapasitesindeki noksanlıklar yüzünden önemli darlıklar ve üretim noksanlıkları vardır. Demir-çelik, madeni eşya, bir kısım montaj fabrikaları, nebatî yağlar ve hattâ bazı gıda maddeleri gibi çeşitli alanlardaki üretim noksanları nazara alınınca, ortaya çıkacak en satınalma gücünün bu alanlarda hızlı fiat artışlarına sebep olacağı muhakkak gibidir.

Hükûmetin, sadece tedavüldeki banknot hacmini baskıda tutarak enflasyonu önlemek konusundaki ısrarlı politikası ışığında, yukarıda belirtilen ölçüde bir satınalma gücünü piyasaya çıkararak, iş hayatını ferahlatacağı beklenmemelidir. Ancak, bütçenin kabulü ile artacak devlet harcamaları, önümüzdeki iki ayda TL 2 milyar kadar bir ek imkânı, iş hayatına sağlayabilecek ve nisbi bir genişleme- ve şüphesiz bazı fiat artışları- ortaya çıkacaktır.

Ekonominin en üzücü yönü de, bu şiddetli para darlığına rağmen, fiat artışlarının hızlanarak devam etmesidir. Son ay içinde demir-çelik fiatları, bütün mamûl fiatlarını etkileyecek biçim ve ölçüde yükselmiş, tarım ürünlerinden buğday alım fiatlarına yapılan kilo başına 5-7 kuruşluk zam, gülünç seviyesine rağmen, fiatlar seviyesindeki artışların önümüzdeki aylarda hızlanacağı hususundaki tahminimizin delilini teşkil etmiştir. Haziran ayında, mevsimlik duraklama ve bazı alanlardaki stok birikmeleri sebebiyle bazı mal fiatlarında gerilemeler ve genel indekslerdeki artışlar az olsa bile, bütçe harcamalarının hızlanması, tarım ürünleri karşılığında tarımdan geçim sağlayan büyük çoğunluğun eline geçen satınalma gücünün piyasalara gelmesi yüzünden, Haziran'ı izleyen aylarda fiat artışlarının hızlanacağı beklenmelidir.

Para darlığının önemli sebepleri arasında bulunan ve tutarı halâ 4 milyar kadar olan ithalât teminat bedellerinden bir kısmının önümüzdeki günlerde serbest bırakılması muhtemeldir. Bu serbest bırakma, teminat hadlerinin düşürülmesi şeklinde değil, ithal edilen mal bedellerinin T.C. Merkez

Bankası tarafından bankalardan peşin istenmesi şeklinde değiştirilen uygulamanın gevşetilmesi suretile ortaya çıkacaktır. Ocak 1970'de başlanan bu tür uygulama sonucunda yılın ilk yarısında T.C. Merkez Bankası'na çekilen banka fonlarının tutarı hakkında bilgi edinmek mümkün olamamıştır. Ancak, yıllık ithalât hacmi \$ 800 milyon kadar olduğuna, ve transfer süreleri, 8 ay kadar olduğu yolundaki resmî açıklamalara rağmen, sanayicilerde 7-8 ay ve ithalâtçılarda 12 aya yükselmiş bulunduğuna göre, eğer T.C. Merkez Bankası, Ocak ayında alınan karar gereğince tam uygulama yapabiliyorsa, yaklaşık olarak TL 2 milyar kadar bir fonun daha Bankalardan T.C. Merkez Bankası'na çekilmiş olacağını tahmin etmek mümkündür (*). İşte bu şekilde T.C. Merkez Bankası'na çekilmiş fonların banka sistemine geri dönmesi beklenebilir.

Bundan başka, önümüzdeki yaz mevsiminde Avrupa'dan izne gelecek işçilerimizin yaratacağı dış ödeme imkânlarının da, hızlanacak ithalât transferleri yüzünden TL 4 milyara yükselmiş bulunan ithalât teminat bedellerinden bir kısmının para piyasasına dönmesini sağlayacağı da beklenmelidir. Bu suretle 1970'de \$ 200 milyona yükseleceği tahmin edilen işçi dövizlerinden yaz aylarında transfer edileceği tahmin edilen \$ 70-80 milyon tutarındaki kısmının, T.C. Merkez Bankası'ndaki ithalât teminat bedellerinden önemli bir tutarın para piyasasına dönmesinde etkili olacağı da düşünülmelidir.

Personel kanunu uygulamasının ve yeni bütçe harcamaları hızlanması'nın para piyasasındaki ferahlatıcı etkilerini de hesaba katmak gereklidir.

Ancak, önümüzdeki günlerde mevduat artışındaki yavaşlama, artan vergiler ve fiatlar yüzünden ortaya çıkan daraltıcı faktörlerin, kamu sektörüne açılan Merkez Bankası ve Banka kredilerindeki artışların, yukarıda özetlenen genişletici faktörlerin etkisini ortadan kaldırmaya yetmeyeceği hususunu gözden uzak tutmamak da şarttır. Çeşitli yönlerdeki bu gelişmelerin net sonucu ve ekonomik hayati iyiden iyiye etkiler hale gelmiş, üniversitelerdeki ve çalışma hayatındaki huzursuzluklar, iş hayatındaki sıkıntıların daha uzun süre devam edeceği şeklindeki tahminimizi güçlendirmektedir. İşletmelerimiz, bu sıkıntılı dönem içinde işletmenin temel yapısını güçlendirecek yeniden düzenleme ve malî yapıyı güçlendirecek birleşmelere her zamankinden daha büyük önem vermeli, sıkıntılı dönemde yaşamaya kendilerini alıştırmalıdır.

Personel kanun tasarısı ve getirdiği reformlar, çok çeşitli çevrelerde

(*) 6 aylık ithalât \$ 400 milyon olduğu ve bu ithalât için yapılan transfer taleplerinin zaman içinde düzenli şekilde yapılmış bulunduğu farzedilirse,
400

— x 9 TL. \$ = TL. 1.800.000.000 eşitliğinden, bu tutarı tahmin etmek mümkündür.

olumsuz tepkiler uyandırmış, bütçe uygulamasını sağlayacak vergi artışları, iş hayatındaki huzursuzluğu arttırmıştır. Personel kanunu tasarısına karşı gösterilen tepkilerin memnunluk yaratan yönü, toplumumuzun artık, canlı ve uyanık kurumlara kavuştuğunu göstermiş olmasıdır. Gerçekten, bu tür tepkiler, bütün tasarılarla ilgili olarak ortaya çıkmalı, meseleler açıkça tartışmaya konmalıdır. Bu bakımdan personel kanunu tasarısının yeterli miktarda çoğaltılmamış olması, tartışmaları faydasız ölçülere taşıyan faktör olmuştur. Bu kadar geniş bir çalışanlar çoğunluğunu (1,5 milyon devlet memur ve hizmetlisi) (*) ilgilendiren tasarı, bir çok ilgili çevrenin halâ eline geçmemiştir. Günde on binlerce sayfa ve çoğu lüzumsuz «belge ve kağıt» üretilen devlet bürokrasisi içinde, kanun tasarıları, kalkınma plân ve programları gibi halk için hayati önem taşıyan belgelerin yeterli miktarda basılıp dağıtılması imkânlarının bulunmamış olması hayret vericidir.

Çalışma Hayatı :

Yıllardır (1962'denberi) sözü edilen ve bir türlü kanun tasarısına bağlanamayan devlet personel reformunun T.B.M.M.'ne gelmesi, çok olumlu bir gelişme olmuştur. Tasarı gelir gelmez ortaya çıkan tenkitlerin, Meclis Komisyonu'nda tasarıyı etkilemesi, demokratik usuller içinde meselelerin çözümlenebileceği noktasının delilini teşkil etmesi bakımından faydalıdır. Tartışmalar sonunda, getirilen esasların büyük devlet memuru ve hizmetli çoğunluğu için faydalar getireceği, şüphesizdir. Bu bakımdan, bütün yakınmalara rağmen, tasarının T.B.M.M.'ne gelmesini, çalışma hayatındaki huzursuzluk kaynaklarından önemli birinin giderilmesi yönünde atılmış faydalı bir adım olarak memnunlukla karşılıyoruz.

Aslında, geçen ayın başındaki resmî bildirimlerde personel reformunun vergi artışına sebep olmadan gerçekleştirileceği şeklindeki görüşlerin yanlış tahmine dayandığı ortaya çıkmıştır. Personel kanunu tasarısı ile getirilen vergi tasarıları, bütün tahminlerin üstündedir. Personel tasarısının, kazanılmış bazı hakları ortadan kaldırdığı, bazı kurum ve meslek mensuplarının ihtiyaçlarına uymayan maddeleri olduğu, doğrudur. Ancak tartışma ve incelemeler sırasında bu meselelerden çoğuna çözüm yolu bulunacağı beklenmelidir. Eleştiriler yapılırken, personel reformu tasarısının kanunlaşmaması halinde devam edecek olan düzenin, diğer deyişle mevcut barem kanununun, katı ve çalışmayanı mükafatlandıran düzeninin gözönünde bulundurulması şarttır.

Bu kadar çok tartışma çıkmasının nedenlerinden biri, tasarının bazı hükümlerinin, aslında çeşitli kuruluşlar için düzenlenebilecek yönetmeliklerde ele alınabilecek ayrıntılara kadar inmiş olmasıdır. Çeşitli kurum ve meslek

(*) Bu tasarıdaki esasların uygulanması, muhtemelen hem 800 bin devlet memuru, hem de kamu sektöründe çalışan 700 bin hizmetliyi ilgilendirecektir.

mensuplarının özelliklerine göre, çeşitli ayrıntıları tesbit eden kanun çıkarmak, bu konuda imkânsız gibidir. Hukukçularımız, bu noktada belirli çözüm yolları getirmelidir. Bu açıdan düzeltilmediği takdirde çeşitli kuruluş ve meslek mensupları hakkında konulacak ayrıcalıklarla, reform ilkeleri ortadan kalabilir. Tasarının karşılaştığı en büyük tehlike, muhtemelen budur. Tasarının açık tartışma içinde aceleye getirilmeden incelenmesini ve düzeltilmesini umuyoruz.

Devlet Maliyesi :

1970'in bir vergilerin ve devlet mal ve hizmetleri fiyatlarının artış yolu olacağı, geçen yıl sonunda belli olmuştu. O zamana kadar, ekonominin daha önceki olumlu plânlama çabaları ile biriktirilmiş olan imkânlar ve borçlanma kapasitesi çok aşırı ölçülerde kullanılmış, hem döviz, hem de, Hazine'nin yurt-içi ödeme imkânları, son kuruşuna kadar tüketilmişti. 1970 yılı içinde o hızlı gidişin bedeli ödenecekti. Bu bedeller ödenmeye başlanmıştır.

Geçen sayımızda verdiğimiz rakamlarla TL 4 milyar tutarında olacağını tahmin ettiğimiz 1970 yılı fiili bütçe açığının, en iyimser tahminlere göre (Maliye Bakanlığında çıkmıştır). TL. 2 milyar tutarındaki kısmı, yeni vergi tasarılarıyla karşılanmış bulunmaktadır. Geriye daha bu kadar açık kaldığına göre zamlar ve vergi artışlarının 1970 sonuna kadar daha bir süre devam edeceği beklenmelidir. Önümüzdeki günlerde hem yeni vergiler, hem de İktisadî Devlet Teşekkülleri mal ve hizmet fiyatlarına zamlar devam edecektir.

Karabük Demir-Çelik mamûlleri fiyatlarına yapılan % 40 zammı, Ereğli-Demir Çelik mamûlleri fiyatlarına yapılacak zammın izleyeceği beklenmektedir. SEKA, fiat zamlarına gazete kâğıdından başlamıştır.

Son olarak konulması istenen yeni vergilerin büyük çoğunluğu, gelir seviyesi yüksek sınıfların gelirlerini daha büyük ölçüde etkileyecek özellikte olduğundan, sosyal adalete uygun olduğu söylenebilirse de, bu vergilerin sonunda gelir seviyesi düşük halk çoğunluğunu da etkileyeceği beklenmelidir. Örnek olarak, televizyon seyredebilmek için fazla vergi ödeyen bir ekmek fabrikası sahibi, artan masraflarını karşılamak için imkân bulduğu takdirde, ekmek fiyatlarının arttırılması için uğraşacaktır. Montaj Sanayii mamulleri üzerine konan gider vergisi de aynı özelliktedir. Geniş halk çoğunluğuna tüketim malı sağlayan bir çok iş dalında satıcı pazarı şartları hâkim olduğundan, uzun vadede, şekli ne olursa olsun bu vergilerin bütün fiat seviyesini etkileyeceği beklenmelidir.

Hükümet, yine kolay yolu seçmiştir; ve tasarıların meclislerden ne şekilde çıkacağı henüz belli değildir. Son vergi artışlarının ilginç yönü, memleketimizin şartları karşısında, özel sektörden yana olduğunu söyleyen hüküme-

tin, özel sektörde üretilen hemen bütün malların fiyatlarını yükseltecek ve böylece bu mallara talebi de belirli ölçüde etkileyecek vergileri koymak zorunda kalmış bulunmasıdır. Gerçekten 4,5 yıllık faaliyeti ile Hükümet, devletin ekonomik alandaki rolünü önemli ölçüde arttırmıştır. Bu tür davranış «orta-sol» hareketinin haklılığını teslim etmek anlamına gelmez mi?

Bu vergi artışlarının beklenen TL 2 milyarlık hasılatı sağlayacağı şüphelidir. Tasarılar çok acele hazırlanmış, vergilerin tahsilâtı ile ilgili usuller üzerinde, iyice düşünülmemiştir. Ülkemizin en önemli meselelerinden olan fiilî vergi tahsilâtı düşüklüğü, muhtemelen, bu vergileri de etkileyecektir. Diğer deyişle, bu günlerde Hükümetten bu tür bir davranış beklemediği için, sürprizle karşılaşmış mükellefler, bu vergileri de asgariye indirmek için tedbirler alacaktır. Devletin vergi tahsilâtı usullerindeki yetersizlik karşısında, mükellefler tarafından alınacak tedbirlerin oldukça etkili olacağı ve tahmin edilen tutarda ek kaynak sağlanamayacağı hesaplara katılmalıdır.

Gelir vergisi kapsamının genişletilmesi ve gelir ve kurumlar vergisi fiilî tahsilâtının artırılması için tahsilât usullerini geliştirmek ve vergi kaçaklarını önlemek amacıyla etkili tedbirler alınmadıkça, Hazinesinin, harcamalardan yavaş artan gelirleri şeklinde görülen büyük meselesine çözüm yolu bulmak imkânsız gibidir. Bu yapılmadıkça, her vasıtalı vergi zammı yenileri için gerekçe hazırlayacaktır; hazırlamaktadır. Tecrübeyle kesinlikle ortaya çıkmış bu noktanın gözönüne alınması ve tedbirlerin ona göre ayarlanması gerekli görülmelidir.

Fiatlar :

Yukardaki gelişmeler, mevsimlik nedenlerle Haziran'da biraz yavaşlayacak fiat artışlarının Temmuz'dan itibaren hızlanacağını göstermektedir.

Nisan ve Mayıs aylarında bazı önemli fiat artışları, para piyasasındaki bütün kısıtlayıcı ve daraltıcı tedbirlere rağmen, enflasyonist baskının çok şiddetlendiğini göstermiştir. Ekmek ve demir, bu konuda önemli göstergelerdir; ve bu fiatlardaki artışlar bütün diğer mal fiyatlarını etkiler, Buğday alım fiyatlarına kilo başına 5-7 kuruşluk zam yapılmış, tüccar satış fiyatlarını aynı oranda arttırmıştır. Son ay içinde İstanbul'da ekmek fiatı önce 5 kuruş, bu ay başında da 4 kuruş arttırılmış olduğu halde ekmek fiyatlarını arttırmak için talepler devam etmektedir. Bu zamları diğer şehirlerdeki ekmek fiat zamları izleyecektir. Gazete kâğıdına SEKA tarafından yapılan fiat zammı % 24,4'tür.

Şeker tüccarlarından zam talepleri gelmektedir. Pik demir fiyatları devamlı yükselmektedir. 1970'de ithali düşünülen 300 bin ton pikten ancak 80 bin tonu ithal edilebilmiş, 220 bin tonu ithal edilememiştir. Dünya piyasalarında pik fiyatları devamlı yükselmektedir. (Yılbaşındaki ton başına \$ 70'

mensuplarının özelliklerine göre, çeşitli ayrıntıları tesbit eden kanun çıkarmak, bu konuda imkânsız gibidir. Hukukçularımız, bu noktada belirli çözüm yolları getirmelidir. Bu açıdan düzeltilmediği takdirde çeşitli kuruluş ve meslek mensupları hakkında konulacak ayırcılıklarla, reform ilkeleri ortadan kalabilir. Tasarının karşılaştığı en büyük tehlike, muhtemelen budur. Tasarının açık tartışma içinde aceleye getirilmeden incelenmesini ve düzeltilmesini umuyoruz.

Devlet Maliyesi :

1970'in bir vergilerin ve devlet mal ve hizmetleri fiyatlarının artış yolu olacağı, geçen yıl sonunda belli olmuştu. O zamana kadar, ekonominin daha önceki olumlu plânlama çabaları ile biriktirilmiş olan imkânlar ve borçlanma kapasitesi çok aşırı ölçülerde kullanılmış, hem döviz, hem de, Hazine'nin yurt-ıçi ödeme imkânları, son kuruşuna kadar tüketilmişti. 1970 yılı içinde o hızlı gidişin bedeli ödenecekti. Bu bedeller ödenmeye başlanmıştır.

Geçen sayımızda verdiğimiz rakamlarla TL 4 milyar tutarında olacağını tahmin ettiğimiz 1970 yılı fiilî bütçe açığının, en iyimser tahminlere göre (Maliye Bakanlığından çıkmıştır). TL. 2 milyar tutarındaki kısmı, yeni vergi tasarılarıyla karşılanmış bulunmaktadır. Geriye daha bu kadar açık kaldığına göre zamlar ve vergi artışlarının 1970 sonuna kadar daha bir süre devam edeceği beklenmelidir. Önümüzdeki günlerde hem yeni vergiler, hem de İktisadî Devlet Teşekkülleri mal ve hizmet fiyatlarına zamlar devam edecektir.

Karabük Demir-Çelik mamûlleri fiyatlarına yapılan % 40 zammı, Ereğli-Demir Çelik mamûlleri fiyatlarına yapılacak zammın izleyeceği beklenmektedir. SEKA, fiat zamlarına gazete kâğıdından başlamıştır.

Son olarak konulması istenen yeni vergilerin büyük çoğunluğu, gelir seviyesi yüksek sınıfların gelirlerini daha büyük ölçüde etkileyecek özellikte olduğundan, sosyal adalete uygun olduğu söylenebilirse de, bu vergilerin sonunda gelir seviyesi düşük halk çoğunluğunu da etkileyeceği beklenmelidir. Örnek olarak, televizyon seyredilemek için fazla vergi ödeyen bir ekmek fabrikası sahibi, artan masraflarını karşılamak için imkân bulduğu takdirde, ekmek fiyatlarının arttırılması için uğraşacaktır. Montaj Sanayii mamulleri üzerine konan gider vergisi de aynı özelliktedir. Geniş halk çoğunluğuna tüketim malı sağlayan bir çok iş dalında satıcı pazarı şartları hâkim olduğundan, uzun vadede, şekli ne olursa olsun bu vergilerin bütün fiat seviyesini etkileyeceği beklenmelidir.

Hükûmet, yine kolay yolu seçmiştir; ve tasarıların meclislerden ne şekilde çıkacağı henüz belli değildir. Son vergi artışlarının ilginç yönü, memleketimizin şartları karşısında, özel sektörden yana olduğunu söyleyen hükûme-

tin, özel sektörde üretilen hemen bütün malların fiyatlarını yükseltecek ve böylece bu mallara talebi de belirli ölçüde etkileyecek vergileri koymak zorunda kalmış bulunmasıdır. Gerçekten 4,5 yıllık faaliyeti ile Hükümet, devletin ekonomik alandaki rolünü önemli ölçüde arttırmıştır. Bu tür davranış «orta-sol» hareketinin haklılığını teslim etmek anlamına gelmez mi?

Bu vergi artışlarının beklenen TL 2 milyarlık hasılatı sağlayacağı şüphelidir. Tasarılar çok acele hazırlanmış, vergilerin tahsilâtı ile ilgili usuller üzerinde, iyice düşünülmemiştir. Ülkemizin en önemli meselelerinden olan fiilî vergi tahsilâtı düşüklüğü, muhtemelen, bu vergileri de etkileyecektir. Diğer deyişle, bu günlerde Hükümetten bu tür bir davranış beklemediği için, sürprizle karşılaşmış mükellefler, bu vergileri de asgariye indirmek için tedbirler alacaktır. Devletin vergi tahsilâtı usullerindeki yetersizlik karşısında, mükellefler tarafından alınacak tedbirlerin oldukça etkili olacağı ve tahmin edilen tutarda ek kaynak sağlanamayacağı hesaplara katılmalıdır.

Gelir vergisi kapsamının genişletilmesi ve gelir ve kurumlar vergisi fiilî tahsilâtının arttırılması için tahsilât usullerini geliştirmek ve vergi kaçaklarını önlemek amacıyla etkili tedbirler alınmadıkça, Hazinesinin, harcamalardan yavaş artan gelirleri şeklinde görülen büyük meselesine çözüm yolu bulmak imkânsız gibidir. Bu yapılmadıkça, her vasıtalı vergi zammı yenileri için gerekçe hazırlayacaktır; hazırlamaktadır. Tecrübeyle kesinlikle ortaya çıkmış bu noktanın gözönüne alınması ve tedbirlerin ona göre ayarlanması gerekli görülmelidir.

Fiatlar :

Yukardaki gelişmeler, mevsimlik nedenlerle Haziran'da biraz yavaşlayacak fiat artışlarının Temmuz'dan itibaren hızlanacağını göstermektedir.

Nisan ve Mayıs aylarında bazı önemli fiat artışları, para piyasasındaki bütün kısıtlayıcı ve daraltıcı tedbirlere rağmen, enflasyonist baskının çok şiddetlendiğini göstermiştir. Ekmek ve demir, bu konuda önemli göstergelerdir; ve bu fiatlardaki artışlar bütün diğer mal fiyatlarını etkiler, Buğday alım fiyatlarına kilo başına 5-7 kuruşluk zam yapılmış, tüccar satış fiyatlarını aynı oranda arttırmıştır. Son ay içinde İstanbul'da ekmek fiatı önce 5 kuruş, bu ay başında da 4 kuruş arttırılmış olduğu halde ekmek fiyatlarını arttırmak için talepler devam etmektedir. Bu zamları diğer şehirlerdeki ekmek fiat zamları izleyecektir. Gazete kâğıdına SEKA tarafından yapılan fiat zammı % 24,4'tür.

Şeker tüccarlarından zam talepleri gelmektedir. Pik demir fiyatları devamlı yükselmektedir. 1970'de ithali düşünülen 300 bin ton pikten ancak 80 bin tonu ithal edilebilmiş, 220 bin tonu ithal edilememiştir. Dünya piyasalarında pik fiyatları devamlı yükselmektedir. (Yılbaşındaki ton başına \$ 70'

den, Mayıs'da \$ 90-92'a). Bu şartlar altında, ithal imkânı bulunsa bile, yeni ithalât daha yüksek fiatlı olacak ve bu günlerde ithalât yapılmadığı takdirde fiatların çok hızlı bir şekilde artması önlenemeyecektir.

Çelik fiatları da hızla yükselmekte olduğundan, önümüzdeki aylarda bütün sanayi mamûlleri fiatlarının yükselmesi ihtimali belirmiş bulunmaktadır.

Bir çok sanayi dalında hammadde ve yedek parça darlıkları, gittikçe şiddetlenmektedir. Son ay içinde kalay fiatı 88-90 liradan 112-113 liraya kadar yükselmiştir. Bazı ilâç hammadeleri, kimyevî maddeler, ziraî ilâç hammadeleri, ilgili sanayi dallarında üretimi azaltacak, bazılarında tamamen durduracak derecede kıtlaşmıştır. Önümüzdeki aylarda yurda geliş hızında artma olacağı tahmin edilen işçi dövizleri, bu alanlarda biraz rahatlık sağlayacak olsa da, kısa sürede sanayiın bu önemli derdine yeterli ölçüde çareler bulunacağı beklenmemelidir.

Dış-Ticaret ve Ödemeler :

Bu alanda ortaya çıkmış bulunan dar boğaz, ekonomiyi çok şiddetli olarak etkilemektedir. Elde edilebilir bazı bilgiler, ihracatın 1970 başında olumlu yönde geliştiğini göstermektedir. Ancak, daha önceki yılların aynı dönemleri arasında yapılan karşılaştırmalar, 1970'in ilk yarısında ihracatın artış hızında bir yavaşlamanın bulunduğunu göstermektedir. Bir yıl öncenkine nazaran 1970 Şubat ayı ihracat toplamı, % 7 oranında artmıştır. 1970 Ocak-Şubat ayları ihracat toplamı, 1969'un aynı dönemine nazaran % 11 fazladır. Oysa, 1963-70 yıllarının aynı döneminde yıllık artış hızının % 17 kadar olduğu görülmektedir. Bu rakamlar yılın ilk iki ayındaki ihracatın artış hızında önemli bir yavaşlamayı göstermektedir.

Ihracatın vergi iadeleri yoluyla teşvik edilmesi devam etmektedir. Son ay içinde motor ve kompresör, sinema filmleri, amyant ipliği, pastırma-sucuk, yaş enginar gibi malların ihracatına % 5-15 arasında vergi iadesi tanınmıştır.

Bütün bu tedbirlere rağmen, ihracat neden istenilen ölçüde artmamaktadır? Çünkü bütün bu tedbirlere rağmen, ithalât, ihracattan daha kârlı bir iş koludur. Bütün ekonomiyi ihracata yöneltmek için bu durum tersine çevrilmelidir; diğer deyişle ihracatçı daha büyük ölçüde teşvik edilmeli, ithalâtçının kullandığı dövizlere daha yüksek bedeller ödemesi sağlanmalıdır.

Döviz darlığı ve ithalât güçlükleri, dış ticaretimizin uygun olmayan yönere kaymasına sebep olmaktadır. Anlaşmalı ülkelerden kliring ithalâtı, 1963'deki \$ 64 milyonluk seviyesinden, 1969'da \$ 111 milyon seviyesine, ithalât toplamı içinde % 9,3'den, % 14,6'ya çıkmıştır. Nisbî artış oranı % 60'tır. Kliring ihracatının ihracat toplamı içindeki payı, aynı yıllarda % 12'den % 20'ye yükselmiştir. Oran artışı % 75'tir. 1970'in ilk 6 ayında bu eğilimin

şiddetlenerek devam ettiği tahmin edilmektedir. Dış ticaretimiz, serbest döviz alanından uzaklaştığı ölçüde pazar ekonomisi şartlarından uzaklaşacak, bu tür dış ticaret trampa usulünün taşıdığı bütün mahzurları taşıyacaktır.

Bu alandaki diğer olumsuz gelişme, iş hayatında ithalât tahsisleri fiatlarının artmış olmasıdır. TL.sının dış değerindeki düşmelerin yurt içindeki belirli örneği olan bu tür işlemlerde, ithalât tahsislerinin dolar başına TL. 18-20 üzerinden alış-veriş konusu yapıldığı tesbit edilmiştir. Bu şartlar altında, dolar başına TL 9 olarak tesbit edilmiş bulunan resmî kurun gülnüçlüğü ortaya çıkmaktadır. Ve yine bu şartlar altında doların, ithalât işlemlerinde fiilen TL. 27 - 29'dan satılmakta olduğunu kabul etmek gerekli olacaktır.

Bu alanda Avrupa'daki işçilerimizden gelecek dövizlere büyük ümit bağlandığı görülmektedir ve gerçekten sayıları 500 bine yaklaşmış Avrupa'daki işçilerimizin oradaki tasarrufları, yurt ekonomisi hizmetinde kullanabilecek etkili yolların bulunması halinde, büyük bir döviz hazinesi teşkil etmektedir. Bu tasarrufların tutarı bilinmemekle birlikte, kendi tahminlerimiz, birikmiş tasarruf toplamının 2 milyar Mark civarında olabileceğini göstermektedir.

Ancak, bu tasarruflardan yurda gelecek olanlar, TL'nın dış değerindeki değişimle ilgilidir. Alman bankaları, işçilerimize Almanyadaki Mark'ları için daha yüksek TL. fiatları uygularken, işçilerimizin güç şartlar altında kazandıkları bu tasarrufları daha düşük işçi kuru üzerinden yurda gönderecekleri beklenmemelidir. Avrupa'da DM, 4 TL.'nin üstünde bir değere ulaşmıştır. Son günlerde yurda gelecek işçilerimizin artan TL. talepleri yüzünden TL. değerinde biraz artış olmuş ise de, uzun vadede işçi kur'unun bu seviyeye yükseltilmesine ihtiyaç vardır. Aksi halde, bu kaynağa büyük ümit bağlamamalıdır.

Sermaye Piyasası :

Artan enflasyonist baskılarla birlikte ortaya çıkan para darlığı, sermaye piyasasına yapılan tahvilât ihraçlarını arttırmıştır. Büyük anonim şirketlerimiz, bir yarış halinde bu kaynaktan yararlanmaktadır. Hisse senedi ihraçlarının nisbeten az olması, iş hayatında ilerde hızlı fiat artışlarının beklendiğini gösteren diğer bir delildir.

Son tahvilât ihraçlarında faiz hadleri yükselmekte (% 15'e kadar), banka garantileri azalmaktadır. Şirketler tarafından tahvil alıcılara sağlanan malî bilgiler, bazı hallerde hiç bulunmamakta, bazı ihraçlarda alıcılara geniş bilgi veren broşürler çıkarılmaktadır. Sermaye piyasasının denetimden uzak gelişmesi, hızla devam ederken, bütün ihraçları izleyerek kamu oyunu aydın-

latacak bir kurum bile mevcut değildir. Gazete ilanlarından topladığımız aşağıdaki tabloları okuyucularımıza sunuyoruz. İhraç edilen ve tarafımızdan tesbit edilebilen yıllık hacim artışı 1968'den 1969'a % 53 olmuştur. 1970'in ilk 6 ayı içinde yapılan ihraçlar, 1969'daki yıllık hacme yaklaşmıştır. Bu hızlı gidiş, denetim altına alınmalıdır. Bunun nasıl yapılabileceği bu Dergide daha önce açıklanmıştır.

1970 yılında Halka Arzedilen Özel Sektör Tahvilleri

Aylar	Firma	Garanti Veren Banka	Tahvillerin Tutarı	Vade	Faiz Haddi
15 Ocak	Bossa	(Yoktur)	10 m.TL.	7 Sene	% 13
4 Şubat	Rabak	T.Sinai Kalkınma	10 m.TL.	7 »	% 13
5 Mart	Tofaş	(Yoktur)	20 m.TL.	5 »	% 13
18 Mart	Mataş T.A.Ş.	(Yoktur)	5 m.TL.	7 »	% 14
6 Nisan	Pınar	T.Sinai Kalkınma	5 m.TL.	7 »	% 13
20 Nisan	M.A.N.	(Yoktur)	10 m.TL.	7 »	% 14
27 Nisan	Profilo	(Yoktur)	5 m.TL.	5 »	% 15
11 Mayıs	BMC	(Yoktur)	25 m.TL.	5 »	% 14
18 Mayıs	T.Şişe ve Cam Fab	(Yoktur)	40 m.TL.	5 »	% 14
20 Mayıs	Kartonsan	T.Sinai Kalkınma	7,5 m.TL.	7 »	% 13
28 Mayıs	Altınyıldız	(Yoktur)	7,0 m.TL.	— »	% 13
			144,5	5 m.TL.	

1969 Yılında Halka Arzedilen Özel Sektör Tahvilleri

Aylar	Firma	Garanti Veren Banka	Tahvillerin Tutarı	Vade	Faiz Haddi
Mart	Rabak	T.Sinai Kalkınma	10 m.TL.	7 Sene	% 13
Mayıs	Ege Biracılık	Akbank	10 m.TL.	7 Sene	% 13
Mayıs	Paktaş	T. İş Bankası	10 m.TL.	6 »	% 13
Mayıs	Orta Anadolu Me	T. İş Bankası	9 m.TL.	7 »	% 13
Nisan	Erciyas	T.Sinai Kalkınma	15 m.TL.	7 »	% 13
Temmuz	Mensucat Santral	T. İş Bankası	15 m.TL.	7 »	% 13
Ağustos	Bastaş	Sinai Yatırım ve Kredi.	15 m.TL.	7 »	% 13
Ağustos	Alarko	T.Sinai Kalkınma	5 m.TL.	5 »	% 12
Eylül	E.C.A.	T.Sinai Kalkınma	5 m.TL.	7 »	% 13
Eylül	Makina Takım	(Yoktur)	5 m.TL.	5 »	% 14
Eylül	Erkunt Sanayi	Etibank	1,5 m.TL.	6 »	%13
Eylül	Oto-Yol	Akbank	6 m.TL.	7 »	% 13
11 Kasım	Koç Holding	(Yoktur)	50 m.TL.	5 »	% 13
			156.5	TL.	

1968 Yılında Halka Arzedilen Özel Sektör Tahvilleri

Aylar	Firma	Garanti Veren Banka	Tahvillerin Tutarı	Vade	Falz Haddi
Ocak	Mensucat Santral	T.Sınai Kalkınma	5 m.TL.	5 Sene	% 12
Şubat	Sasa	Akbank	9,8 m.TL.	10 »	% 13
Şubat	Güney San. ve Ti	T. İş Bankası	15 m.TL.	7 »	% 13
Mart	Tıfdruk	Yapı ve Kredi	10 m.TL.	10 »	%12,5
Mart	Altınyıldız	Yapı ve Kredi	10 m.TL.	10 »	% 13
Nisan	Rabak	T.Sınai Kalkınma	5 m.TL.	5 »	% 12
Eylül	Akfil	T. Sınai Kalkınma	5 m.TL.	5 »	% 12
Ekim	AEG-ETİ	T. Sınai Kalkınma	5 m.TL.	5 »	% 12
Kasım	İmsa	T. Vakıflar Bankası	10 m.TL.	5 »	% 13
Kasım	Bossa Tic. ve San	T. İş Bankası	12,5 m.TL.	10 »	% 13
Aralık	Tuborg	T. İş Bankası	15 m.TL.	7 »	% 13
			<u>102,3 m.TL.</u>		

Para-Kredi :

Mevduatın artış hızındaki yavaşlama, 1970'in ilk 6 ayında, tedavüldeki banknot hacmindeki daralma ile ilgilidir. Bankalar ve Merkez Bankası kasalarındaki banknot ve ufak paraları da içine alan tedavül hacmi, 1969 Kasım'ındaki TL. 11.158 milyonluk seviyesinden, Nisan 1970'de TL. 10.441 milyona düşmüştür. Aylık ortalamalarla yapılan bu karşılaştırma, % 10 oranındaki düşmenin, para-darlığının önemli sebepleri arasında olduğunu göstermektedir. 16 Mayıs 1970'de tedavül hacmi, TL. 10.372 Milyon seviyesindedir. Yukarıda belirtildiği gibi tedavül hacminin, mevsimlik para darlığının zararlı sonuçlarını azaltacak seviyeye yükseltilmesi, ekonomik şartlara daha uygun olabilirdi. Önümüzdeki günlerde, tedavül hacminde önemli ve hızlı artışlar beklenmelidir. Başlayacak yeni bütçe harcamaları, bu sonucu otomatik olarak yaratacaktır.

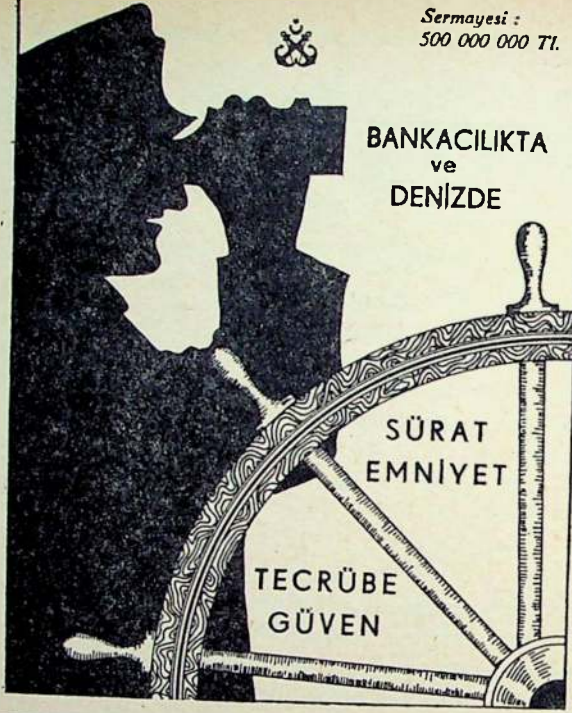
DENİZCİLİK BANKASI T. A. O.

Sermayesi :
500 000 000 TL.

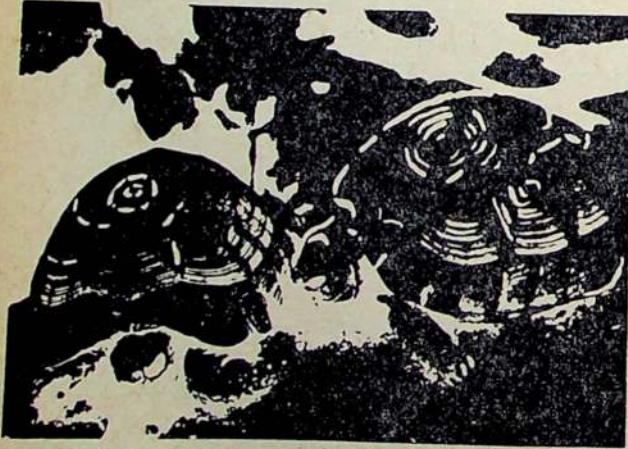

BANKACILIKTA
ve
DENİZDE

(Basın : 60355)

SÜRAT
EMNİYET
TECRÜBE
GÜVEN

SİZİ ERGEÇ YUVAYA
KAVUŞTURACAK BANKA

Siz de nicin
evinize
sahip
olmayasınız

(Basın : 60182 -

BİRİKTİRECEĞİNİZ PARALARI
EN İYİ DEĞERLENDİREN BANKA

ÖZEL SEKTÖR VE KAMU SEKTÖRÜ VERİMLİLİĞİNE DAİR

Prof. Dr. Zeyyad HATİPOĞLU

Bu yazıda sayın Prof. Gülten Kazgan tarafından yazılan ve 30 Nisan 1970 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan «Yatırımlar ve Ekonominin Kayıpları» isimli yazı eleştirilecektir.

Sayın Prof. Gülten Kazgan'ın bugüne kadar okuduğum her yazısında olduğu gibi bu yazısındaki fikirlerine de katılamıyorum.

Sayın Prof. Gülten Kazgan'ın esas işlediği tema, devlet sanayiinin özel sanayie oranla daha verimli bulunduğudur. Kendisine göre durum böyleyken, son zamanlarda verimliliği az bulunan özel sektörü desteklemek ve buna bazı fon transferleri yapmak son derecede kötü bir ekonomi politikasıdır.

İktisatta verimlilik teriminin çeşitli anlamları vardır. Sayın Profesör verimlilikle ne anladığını sarih olarak belirtmemekle beraber, yazısından öyle anlaşılıyor ki, zihnindeki verimlilik anlayışı katma değer (bölü) sabit sermaye yatırımı olarak yazılan bir formüldür. Verimliliği ile de böyle anlamak gerekli değildir; bir başkası başka bir verimlilik tarifi ile hareket ederek tamamen değişik neticelere varsa, her iki araştırmacı arasında bir kör döğüşüne benzeyecek tartışma olacaktır. Bu bakımdan bir bilim adamı, verimlilik gibi değişik şekilde tanımlanabilen bir anlamla ne kastedtiğini evvelâ tesbit etmelidir.

Sayın Prof. Gülten Kazgan, kaynak zikretmeksizin şöyle yazıyor: «1963-67 döneminde imalât sanayiinde özel kesim 100 TL. sabit sermaye yatırımıyla 113 TL. katma değer yarattığı halde..... imalât sanayiinde kamu kesimi 100 TL. sabit sermaye yatırımıyla 161 TL. katma değer yaratmıştır. Yani sabit sermaye yatırımlarının verimliliği, kamu kesiminde özel kesime nazaran % 42 oranında daha verimli olmuştur.»

Sayın Profesörün bizzat kendisinden öğrendiğimize göre (başka türlü olmazdı, zira kaynak göstermemişti) bu rakamlar, İstanbul Üniversitesi Maliye Enstitüsü tarafından T.C. Devlet Plânlama Teşkilâtı için «Türkiye'de Sanayiîni Yapısal Değişimi» isimli araştırmadan çıkarılmıştır. Doğruluğu hususunda henüz kesin kanaat olmadan, sayın Profesör tarafından kullanılan rakamların resmî rakamlar olarak nitelendirilmesini yadırgamamak elden

gelmez. Bununla beraber, bu rakamlar resmî kabul edilse bile, Sayın Profesörün temel yargısına şu itirazlar yapılabilir:

1 — Eğer verimlilik, bir kesimin memleketin iktisadî gelişmesine katkısı şeklinde anlaşılır ise, bir kesimin verimliliğini yalnız ve yalnız o kesimin katma değerini, söz konusu kesimde yapılan sabit sermaye yatırımları ile mukayese etmek suretiyle ölçmek, kanaatimce doğru değildir. Zira:

a) İki kesimi düşünelim. A ve B. Her iki kesimde 100 liralık sabit sermaye yatırımı yapılsın. A kesiminde 110 liralık katma değer ve B kesiminde 170 liralık katma değer yaratılsın. A kesiminde 60 lira kâr, buna mukabil B kesiminde 5 liralık kâr kazanıldığını farzedelim. Acaba B kesiminin A kesiminden daha verimli olduğunu söylemek mümkün müdür? Kanaatimce değildir. Fakat sayın Profesör, her iki kesiminin kâr durumunu hiç göz önüne almadan, B nin A dan daha verimli olduğunu rahatlıkla söylemektedir.

b) Aynı misâle devam edelim. A kesimi sermaye-yoğun bulunan ve B kesimi emek-yoğun bulunan kesimlerdir ve sırf bu sebeple, B kesimi aynı sermaye ile daha fazla işçi çalıştırdığı için daha fazla katma değere sahip olduğuna göre, B kesiminin daha verimli olduğunu söylemek mümkün müdür? Kanaatimce değildir. Fakat sayın Profesör her iki kesimin sermaye yoğunluğu durumunu göz önüne almadan B nin daha verimli olduğunu rahatlıkla söyleyebilmektedir.

c) Aynı misâle devam edelim. A kesimi ve B kesiminin sermaye yoğunluğu aynı olsa bile, A kesiminde sermayenin geri ödeme devresi çok uzun, buna mukabil B kesiminde sermayenin geri ödeme devresi çok kısa olur ise, B nin katma değeri A dan çok fazla olabilir. Acaba bu durumda B kesiminin A kesiminden daha verimli olduğunu söylemek mümkün müdür? Kanaatimce değildir. Fakat sayın Profesör bunu hiç göz önüne almadan B nin daha verimli olduğunu rahatlıkla söylemektedir.

Yukarıda a, b ve c paragraflarında yazılanlar tamamen teorik açıklamalardır. Özel sektörün A ve Kamu sektörünün B kesimi özelliklerine sahip olduğunu iddia etmiyorum. Yalnız şu kadarını söylemekteyim ki, yukarıdaki verimlilik kriterlerine göre, Türkiye'deki özel ve kamu kesimlerini değerlendirmeksizin, sırf yusuvarlık bir Katma Değer/Sabit sermaye yatırımı kriterinden hareket ederek bir kesimin daha verimli olduğunu savunmak ve bu meseleleri anıyamıyacak, değerlendiremeyecek gazete okuyucularını mevcut sistemi kökünden sarsacak yargılara itmek, kanaatimce doğru değildir.

2 — Sayın Profesörün verimlilik kriteri kabul edilse bile (ki edilmesine yukarıda işaret edilen sebepler ve burada izahını yapamadığımız bir çokları manidir) Bu kriteri, sayın Profesörün kullandığı gibi itinasız kullanmak müm-

kün değildir. Sayın Profesörün metodolojisi şöyle: 1963-1967 arasında kamu sektörü ve özel sektördeki sabit sermaye yatırımlarını topluyor, bunları aynı devredeki katma değer artışları ile oranlıyarak önceden kararlı bulunduğu yargıya varıyor. Metodolojisi tamamen hatalıdır:

a) Sayın Profesör yapılan yatırımlardan derhal verim temin edileceğini farzediyor. Halbuki bir çok sabit sermaye yatırımlarının başlangıcı ile iltihale geçme süresi 2-3 yıl sürer. 1963-1967 yılında katma değer temin eden yatırımlar, 1963 den evvelki senelerdeki yatırımlardır ve bizzat kendisinin istifade ettiği tablolardan kolayca hesaplanabilir ki, 1960-1961-1962 yıllarındaki özel sektör sabit sermaye yatırımlarının toplamı, 1965 - 1966 - 1967 özel sektör yatırımlarının tam dörtte biridir.

Şimdi insaf edilsin. Durum böyleyken daha inşaat ve montaj halinde bulunan sabit sermaye yatırımlarını alıp, elde rakamlar varken ve hesap dönemini 3 yıl daha geriye götürmek mümkün iken, bunu yapmamanın tek anlamı vardır. Zira devre 1960 a kadar götürülse idi, sayın Profesörün ön yargıya sahip olduğu sonuç meydana çıkmayacaktı. Nitekim 1960-1961-1962 devresindeki özel sektör sabit yatırımları son derecede küçük, buna mukabil katma değerler nisbeten büyüktür. Şöyle basit bir hesap yapalım. 1960-1961-1962 yılı içinde özel sektörün sabit sermaye yatırımları toplamı yaklaşık olarak 900 milyon lira, aynı devre içindeki katma değeri 8,6 milyar liradır. Halbuki 1965-1966-1967 devresi içinde özel sektörün sabit sermaye yatırımları 3,3 milyar lira ve katma değer 17,9 milyar liradır. Şu halde 1960-1962 devresinde katma değerler sabit yatırımların 9 misli, halbuki ikinci devrede yaklaşık olarak, 5,5 mislidir. Durum böyle olunca tabii sayın Profesörün 1960-1962 devresini hesaba katmak hiç işine gelmiyor.

b) Özel sektör sabit sermaye yatırımları serisi tetkik edilince görülür ki, bu seri çok önemli bir artış seyri takip etmektedir. Sermaye yatırımlarının ekonomik etkisi ileriki senelerde görüleceğine göre, söz konusu devredeki yatırımları toplayıp, bunları aynı devredeki katma değerlerle oranlamak elbette ki özel sektör yatırımlarının verimsiz bulunduğunu neticesini verecektir.

c) 1963-1967 yılındaki katma değerler büyük ölçüde daha eski yıllarda yapılan sabit sermaye yatırımlarının sonuçlarıdır. Bu bakımdan kamu sektörü lehine ve özel sektör aleyhine bir durum vardır ve nitekim 1963 den eski devrelerdeki kamu sektörü sabit sermaye yatırımları çok daha yüksek seviyelerdedir.

3 — Sayın Profesörün bütün yazısına kabulü imkânsız bir hipotez hakimdir. Şöyle ki, özel sektör ve kamu sektörü sanayileri katma değer yaratma bakımından aynı niteliğe sahip olduğu farzedilmektedir. Bu, kabulü mümkün olmayan bir faraziye. Bazı sanayi, mahiyeti icabı az yatırımla

fazla katma değer yaratır, diğerleri ise fazla yatırımla az katma değer yaratır. İkinci çeşit sanayii kurmak istersek az katma değere razı olmak gerekir, yoksa bu çeşit sanayii kurmak mümkün değildir. Bunun en tipik misali montaj sanayiidir. Montaj sanayii kuracak isek, bu sonucu başından itibaren kabul etmek gerekmektedir. Eğer montaj sanayiini özel kesime bırakmış isek, katma değer tabii az olacaktır. Fakat eğer bir kabahatli aramak icab ederse bu, özel kesim olmayıp bizzat montaj sanayiinin kendisidir. Eğer montaj sanayiini kamu kesimi yapsa idi, katma değer düşüklüğü kamu kesiminde bulunacaktı. Burada olsa olsa montaj sanayiini terkedelim, denebilir. Ama montaj sanayii kurulmadan karma bir ekonomide sanayileşmenin nasıl gerçekleşeceğini de, gerek ilmi usullerle (yoksa sayın Profesör Gülten Kazgan'ın ilmi usulleri ile değil) göstermek, ispatlamak gerekir.

4 — Sayın Prof. Gülten Kazgan makalesinin bir yerinde aynen şöyle yazıyor: «Yatırım fonlarının, yatırımların verimliliğinin çok daha yüksek olduğu kamu kesiminden özel kesime transferi plân döneminde, ekonominin çok önemli gelir kayıplarına uğradığını gösterir. Eğer imalât sanayiinde yapılan yatırımlarda kamu kesiminin payı plân dönemi başında olduğu gibi % 50 olsaydı ve % 37 ye düşmeseydi, ekonominin imalât sanayiinde 2 milyar ek gelir yaratması mümkün olabilecekti. Bu da bir ön yargı ile yapılan fon transferlerinin ekonomiye maliyetinin ne denli önemli olduğunu gösterir.»

Hayır, sayın Prof. Gülten Kazgan ilim, bu kadar kolay değildir.

Elimizdeki rakamlar tamamen doğru olsa, kabul olunan verimlilik kriteri tamamen doğru olsa, yukarıda yapılan tenkitler tamamen yanlış olsa bile, mevcut rakamlardan, bu yargıya atlamak hiç bir şekilde mümkün değildir. Kamu kesimi ve özel kesim plân dönemi başındaki oranlarda yatırım yapmaya devam etmiş olsalardı, 1963-1967 devresinde ulaşılan sabit sermaye-katma değer oranına ulaşacaklarını söylemek hiç bir şekilde mümkün değildi. Zira kamu kesimindeki ve özel sektördeki sanayiın mahiyeti farklıdır. Eğer kamu kesimi özel kesimdeki sanayi kollarına girmiş olsa idi, aynı katma değeri temin edebilecek miydi, şüphesiz hayır.

Sayın Profesör Gülten Kazgan'ın mantığını şu şekildeki bir mantığa benzetiyorum. A memleketinde nüfus başına düşen fil miktarı fazla, halbuki B memleketinde nüfus başına düşen köpek miktarı fazladır. Filin dişleri, köpek dişinden daha uzundur. Şu halde A memleketindeki insanların dişleri B memleketi halkının dişlerinden daha uzundur. Böylesine bir mantıkla gerçeğe varmak mümkün olurmu?

5 — Sayın Profesör Gülten Kazgan bütün makalesinde kamu kesiminden özel kesime aktarılan fonlardan şikâyetçidir. Aynen şöyle yazar: «Bir tah-

mine göre, bu transferlerin tutarı 1969 yılında 2,9 milyar, bir diğer tahmine göre, 1,1 milyar TL.dır. Buna göre, son yıllarda bütçe açıklarının esas nedeni, söz konusu fon transferleri olmağa başlamıştır.»

Bir kere, sayın Profesörün verdiği tahminlerdeki aykırılığa bakalım. Tahminin biri 1,1 milyar, diğeri 2,9 milyar. Bir birinden bu derecede farklı tahminlere nasıl itimat edilir, buna okuyucu karar versin. Fakat asıl mesele sayın Profesörün ne derecede tek taraflı düşünmekte olmasıdır. Acaba aynı yılda Merkez Bankası aracılığı ile, bankalar aracılığı ile, emeklilik sandıkları aracılığı ile özel kesimden kamu kesimine ne miktar fon transferi olduğunu sayın Profesör bilir mi? Merkez Bankası 1969 bilançoları tetkik edilince görülür ki, aynı yıl kamu kredileri özel sektörle mukayese edilemeyecek seviyede ölçüsüz olarak artmıştır. Banka mevduatının % 20 sini tutan karşılıkların hepsi, kamu kesimine aktarılmıştır. Sosyal Sigortaların, emekli sandıklarının fonlarının büyük çoğunluğuna kamu kesimi el koymaktadır.

Bu yazıda sayın Profesör Gülten Kazgan'ın makalesinin bir kısmı eleştirilmiştir. Kanaatimce makalenin her satırında eleştirilecek, tenkit edilecek fikirler mevcuttur. Her satır bir ön yargı ile yazılmıştır ve bu ön yargının bir ilim adamını ne gibi yanlışlıklara götürebileceğini bu makale çok büyük bir açıklıkla göstermektedir.

NOT : Sayın Prof. Ömer Celâl Sarç, Prof. Gülten Kazgan'ın söz konusu makalesini Milliyet Gazetesinde yayınlanan iki makalede eleştirmiştir. Sayın Prof. Ömer Celâl Sarç'ın bütün fikirlerine katılıyorum. Bu makale ile Prof. Sarç'ın makalesi esas itibarile birbirine paraleldir. Bu makale Prof. Sarç'ın makalesi yayınlanmadan yazılmıştır.

İMALÂT SANAYİİ VE İKİ SEKTÖR

Özel ve Kamu sektörlerindeki katma değer artışlarını vergiler, monopol resimleri gibi etkenleri de düşünerek kıymetlendirmek gerekir.

Ord. Prof. Ömer Celâl SARÇI

Bu sayımızda Kamu Sektörü ve Özel Sektör Verimliliği üzerinde Prof. Hatipoğlu'nun, Prof. Dr. Gülten Kazgan'ın görüşlerine karşı görüşleri yer almaktadır. Sayın Hatipoğlu'nun yazısında atıf yapılan Sayın Prof. Sarç'ın görüşleri de konuya açıklık verme bakımından Milliyet Gazetesinin 14 - 15 Mayıs 1970 sayılarından aynen aktarılmıştır. BANKA.

Bir süre evvel yayınlanan bir makalede (1) «10 ve fazla işçi çalıştıran ve motorlarının gücü 10 HP ve yukarı olan (2) imalât sanayii işletmelerinin faaliyet sonuçları hakkında Devlet İstatistik Enstitüsü'nce hazırlanan istatistiklerin, özel yatırımların Devlet yatırımlarından daha az verimli olduğunu gösterdiği» ileri sürülmüştür. Makale sahibine göre «1963 - 67 döneminde 100 liralık bir yatırımla yaratılan katma değer, özel sektörde 113 lira tuttuğu halde Devlet sektöründe 161 liraya varmaktadır ve bu hesaplara tekel resimleri ve vasıtalı vergiler dolayısıyla imalât değeri sun'i olarak kabarmış bulunan gıda, tütün ve içki sanayii dahil değildir.» Bunlar da hesaba katılınca fark büyümektedir. Dolayısıyla, yazarın fikrine göre, «yatırım fonlarının özel sektöre yönelmesinden ekonomi için büyük zararlar doğmakta ve fon transferlerinin bedelini halk cebinden ödemektedir.» Özel ve kamusal yatırımların verimlilik derecesi hakkındaki bu bulgular gerçeğe ne derece uygundur?

Makalede mesele henüz yayınlanmamış olan ve Devlet İstatistik Enstitüsü'nden özel surette sağlanan 1964 - 67 istatistiklerine göre incelenmiştir. Biz de, temin edebildiğimiz bu istatistiklere dayanıyor, yalnız geçici olduğu belirtilen 1964 - 67 rakamlarını kesin olan 1963 doneleri ile karşılaştırmanın doğru olamayacağını düşünerek 1963 - 67 dönemi yerine 1964 - 67 dönemini göz önünde bulunduyoruz.

1 — Prof. Gülten Kazgan, «Yatırımlar ve Ekonominin Kayıpları» Cumhuriyet Gazetesi, 30 Nisan 1970.

2 — 1962 den itibaren bu istatistiklerin kapsamı değişmiş, motor kuvvetine bakılmamağa ve yalnız işçi sayısı 10 ve fazla olan işyerleri hakkında bilgi toplanmağa başlanmıştır. Bundan dolayı 1962 ye ve sonraki yıllara ait rakamları da ha evvelki yıllara ait olanlarla karşılaştırırken ihtiyatlı olmak gerekir.

Yatırımların verimliliği genellikle dönem içinde katma değerde (3) gerçekleşen artışı yapılan yatırımların toplamına oranlamak suretiyle ölçülür. Devlet ve özel sanayiın bütünü için, birleşimlerindeki farklar hesaba katılmadan bulunan ortalama verimlilik oranının *Devlet Sektörü* için daha yüksek çıktığı ötedenberi bilinen bir gerçektir. Nitekim *Birleşmiş Milletlerin Türkiye, Mısır ve İsrail imalât sanayii* hakkında 1958 de yayınladığı bir eserde (4) bu noktaya dokunulmuş ve muhtemel sebeplerine işaret edilmişti. Ancak mamûlleri fiyatlarına vergiler ve monopol resimleri binen ve imalâtı bunlar da hesaba katılmak suretiyle değerlendirilen *gıda, içki ve tütün* sanayii toplamdan indirildiğine fark epey azalmaktadır. Kaldı ki, istatistiklerin ayrıntıları incelendiğinde *Devlet Sektörü*'ne ait oranı, özellikle, petrol ve kömür türemleri sanayiinin yükselttiği görülür. Devlet bu sanayide 1964 - 67 arasında yalnız 128 milyonluk yatırımla 291 milyonluk katma değer artışı sağlamıştır. Rafineri mamûlleri de çeşitli vergilere tâbidir ve imalât değerlerinin fiyatlara bu vergilerin katılmış olması yüzünden kabarmış olduğu pek muhtemeldir. Bu sanayi kolu da toplamdan çıkarıldığında makaledeki iddianın tam aksine delâlet eden sonuçlara varılır: 100 liralık yatırımın sağladığı ortalama katma değer artışı olarak Devlet sektörü için 51 lira özel sektör için 99 lira bulunur.

SERMAYE - VERİM İLİŞKİLERİ

Kamu ve Özel sektör yatırımlarındaki verimlilik oranlarının karşılaştırılması üretim ilişkilerinin karmaşıklığı nedeniyle sıhhatli sonuç veremez.

Dünkü yazıda sözü geçen verimlilik oranları 1968 - 61 dönemine ait olanlarla beraber (5) aşağıda cetvel halinde gösterilmiştir :

100 Liralık Yatırımla Sağlanan Katma Değer Artışı (Lira)

	1964 - 67		1958 - 61	
	Devlet	Özel	Devlet	Özel
Bütün imalât sanayii	232	97	159	81
Gıda, içki, tütün sanayii hariç	138	103	115	69
Petrol sanayii de hariç	51	99	110	68

Cedvelin üçüncü satırındaki rakamlar istatistiklerimizde milletlerarası tasnif şemasına uygun olarak ayırd edilen 20 sanayi dalından 16 sını kavrar. Bunlardan her birindeki yatırımların verimlilik oranı hesaplanırsa 8 inde

3 — Gayri safi üretim kıymetinden ham maddeler, enerji, v.s. için yapılan masraflar çıktıktan sonra kalan değerdir. Ücret, faiz, amortisman ve kârların karşılığını teşkil eder.

4 — «The Development of Manufacturing Industry in Egypt, Israel and Turkey» United Nations, New York 1958, S. 42 ve dev.

5 — Bu yıllara ait istatistiklerin kapsamı biraz başkadır. 2 numaralı nota bakınız.

özel sektörün, 4'ünde Devletin üstün durumda olduğu görülür. Geri kalan 4 dalda Devlet sanayii bulunmadığından bir karşılaştırmaya imkân yoktur. 1958 - 61 dönemi ile yapılacak mukayesenin, verimliliğin, Devlet sektöründe azalmış, özel sektörde artmış olduğunu işaret ettiği de kayda değer. Ancak 1958 - 61 yılları anormal bir dönem teşkil ettiği gibi cetveldeki rakamlar - hattâ belirli dallara ait, son olarak söz konusu ettiklerimiz - aşağıda anlatacağımız nedenlerle Devlet ve özel sektör yatırımlarının verimliliği hakkında sıhhatli hükümler verilmesine elverişli değildir.

Gerçekten Devlete ait ve özel imalât sanayiinin çeşitli sanayi dallarına dağılımı pek farklıdır. Devlet daha ziyade *ağır sanayi'e*, özel sektör *hafif sanayi'e* yönelmiştir. Bâzı hafif sanayi dallarında Devlet hiç faal değildir. İstatistiklere göre hem Devletin hem de özel sektörün faal bulunduğu dalların bir çoğunda da iki tip işletmenin meşgul olduğu işler gerçekte başkadır. Meselâ kâğıt sanayii'nde Devlet sellülozdan kâğıt yaparken özel fabrikalar daha ziyade karton gibi kâğıt mamûlleri imâl ederler. *Maden izabesi sanayii*nde Devlet *demir ve çelik* fabrikaları işletirken özel sektörün, hiç değilse bir kaç yıl evvele kadar, yalnız bazı küçük dökümhaneleri vardı.

Öte yandan yatırımların verimlilik derecesi çeşitli dallarda değişmektedir. Nitekim katma değeri 100 lira arttırmak için kaç misli sermayeye ihtiyaç olduğunu gösteren (ve burada göz önünde bulundurduğumuz verimlilik oranlarının aşağı yukarı tersinden ibaret bulunan) sermaye - hasıla oranı, 1949 - 59 ortalamalarına göre, *Almanya'da maden izabesi sanayii*nde 6.7 ile *deri ve kauçuk sanayii*nde 0.8 arasında oynamış, *Birleşik Amerikada deri ve kauçuk sanayii*nde 1.4, *madenî eşya sanayii*nde 1.6, *taş toprak sanayii*nde 3.0, *maden izabesi sanayii*nde 13.5 tutmuştur (6). Oran aynı daldaki çeşitli sanayide de başka başka seviyelerdedir. Bu durum kısmen sermaye yoğunluğu (yâni imalâta emek ve sermayenin ne miktarlarda terkip edildiği) bakımından sanayi neveleri arasında mevcut farklardan doğmaktadır. Ancak sermaye yoğunluğu ile sermaye hasıla - oranı arasındaki ilişkiler oldukça kompleksdir. Gerçi sermaye yoğunluğu artınca *sermaye - hasıla* oranının da artmak (yâni yatırımların verimlilik derecesinin azalmak) eğilimini gösterdiği söylenebilir (7). En ağır sanayi olan maden izabesi sanayii'nde oranın maksimuma çıkması bununla ilgili bulunsa gerektir. Öte yandan yoğunlaşma, çok kere imalât metodlarına teknik ilerlemelerin uygulanmasından doğup bu ilerlemelerle atbaşı gittiğinden, sermaye - hasıla oranını arttırmayabilir, hattâ azaltabilir.

Şu halde Devlet ve özel sanayi sektörlerine ait global ortalamalar sektörlerin çok değişik olan terkinin etkisi altında kalmak itibariyle hiç de an-

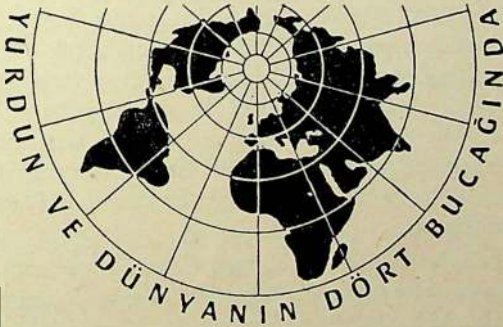
6 — United Nations, «Some Factors in Economic Growth in Europe During the 1950 s.» Geneva 1964, Bölüm Iİİ, s. 17.

7 — Bakınız: Aynı eser, Bölüm II, s. 41 - 42.

İlamlı değildir. Meseleyi aydınlatmak için yapılacak şey, *çimento, pamuk ipliği* gibi belirli maddeleri imal eden Devlete ait ve özel fabrikaları karşılaştırmaktır. Bu gibi mukayeselerin yapılması ve sonuçlarının yorumlanması güçse de çeşitli problemlerin kestirme çözüm yolları yoktur.

İlave edelim ki memlekette büyük bir emek arzı bulunduğuna göre, mesele incelenirken, imalât sanayiindeki yatırımların yalnız sektörün katma değerinde meydana getirdiği artışı değil istihdamı da ne kadar arttırdığını hesaba katmakta fayda vardır.

REKLÂMLARINIZ İÇİN

BASIN İLÂN KURUMU

Genel Müdürlük

Cağaloğlu, Türkocağı Caddesi No. 1 İstanbul

Telefon : 27 66 00 - 27 66 01

Telg. Adr. : BASINKURUMU

(Basın : 60492)

Yeni T.C. Merkez Bankası Kanunu (No: 1211) 26 Ocak 1970 tarihli resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi. Banka Dergisinde yeni kanunun para politikası yönünden önemli bir yenilik getirmediği, hükümetlerin enflasyonist eğilimlerini önleyecek hükümler taşımadığı sayın Prof. Dr. Zeyyat Hatiboğlu tarafından tenkit edildi. (1) Bu görüş, sayın Namık Zeki Aral (2) ve sayın Ziya Kayla (3) tarafından da paylaşılmaktadır.

Öte yandan, Sayın Memduh Güpgüpoğlu, işin bu yanını fazla deşmek-sizin, yeni kanunun daha modern, daha insicamlı, daha açık seçik, bankacılık sistemi içerisinde Merkez Bankasının yerini daha iyi belli eder durumda olduğunu ifade etti. (4)

Sayın Güpgüpoğlu'nun bu görüşlerinin, diğer düşünürler tarafından da paylaşılacağını sanıyorum. Nitekim, Sayın Hatipoğlu sözü edilen makalesinde şöyle demektedir:

«Bankanın temel yetki ve görevleri kanununun 4 üncü maddesinde eski kanuna göre çok daha iyi tarif edilmiştir. Bu temel yetki ve görevler modern Merkez Bankacılığı prensiplerine uygundur.»

Gerçekten yeni T.C. Merkez Bankası kanunu ile bankacılık sistemimizde, görev ve yetki sınırlarının belirlenmesi konusunda çok önemli bir adım atılmış olduğunu kabul etmek lâzımdır. Bankacılık sisteminin geliştirilmesinde sorumluluk, şimdi, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi gibi «devşirme» bir heyetten T.C. Merkez Bankası gibi yerleşik bir kuruluşa geçmektedir. T.C. Merkez Bankası bu suretle bankacılık sistemimizin çekirdeği haline gelmiştir. Ve böylece daha önceki bir yazımda açıklanan bir temenni de gerçekleşmiş bulunmaktadır:

«Banka Kredilerini Tanzim Komitesi, toplantı zamanları belli olmayan «toplama» bir heyettir. Para kredi politikası ve bankacılık sistemi ile ilgili önemli ve sürekli görevlerin böyle bir heyet tarafından başarı ile yürütülmesi imkânsızdır.

.....

Kanaatımızca, Banka Kredilerini Tanzim Komitesi görevlerinin Merkez Bankasına devredilmesi çok isabetli olur. Şayet, para-kredi politikası ve bankacılık sisteminin düzenli işleyişinden sorumlu Maliye Bakanlığı, olağanüstü bir sebeple istişari mahiyette bir komisyon toplantısını gerekli görürse, böyle bir komisyonu her zaman

-
- 1 — Banka Dergisi, Mart 1970 sayısı, sh: 12
 2 — Türkiye İktisat Gazetesi, 19.3.1970 sayısı.
 3 — Milliyet Gazetesi, 6.2.1970 sayısı.
 4 — Banka Dergisi, Nisan 1970 sayısı, Sh. 31.

topluyabilir. Yoksa, bu derece önemli ve sürekli hizmetlerin bir komisyona bırakılmış olması bankacılık sistemimizin en ziyade aksayan taraflarından biridir.» (5)

Bankacılık sisteminizin koordinasyonu ve geliştirilmesi sorumluluğunun Banka Kredilerini Tanzim Komitesi gibi «toplama» bir heyete bırakılması, bu güne kadar sistemi geliştirilmesi çabalarının aksamasında belli başlı sebeplerden birisi olmuştur. Şimdi, yeni kanunla bu husus çözümlenmiştir. Bundan böyle sistemin yurt kalkınması ve bankacılık prensipleri açısından düzenlenmesi ve geliştirilmesinin teknik seviyede bir sorumlusu vardır ve bu sorumluluğu T.C. Merkez Bankasıdır. Şüphesiz Hükümetin genel politikası bakımından sistemin sorumlusu Maliye Bakanlığı olmağa devam edecektir. Ancak, T.C. Merkez Bankası bu konuda Hükümete hem iyi bir müşavir olmak, hem de teknik seviyede sistemin çekirdeği haline gelmek yükümlüdür.

Yeni T.C. Merkez Bankası kanununda göze çarpan diğer bir özellik, Bankaya, Hükümet karşısında daha ziyade şahsiyetli bir yapı verilmeye çalışılmış olmasıdır. Banka organlarının teşkilinde, Banka'nın günlük müdahalelerde değil, ancak, genel politika bakımından Hükümetin etkisinde olması esası titizlikle korunmak istenmiştir. Bunu da tabii görmek lâzımdır.

Nihayet, para-kredi düzeninin banka ve hükümet arasındaki köprüsü ve bağı olarak T.C. Merkez Bankasına bir koordinasyon hizmeti de düşmektedir. Bunun yanında, yeni kanun ile T.C. Merkez Bankasının, Hükümete para-kredi, bankacılık konularında yüklendiği müşavirlik hizmetlerini önemle belirtmek gereklidir.

Merkez Bankamız, yeni kanunun öngördüğü görevlere uygun yetkilerle de teçhiz edilmiştir.

Bu noktada, Merkez Bankamızın bütün bu yetki ve sorumlulukları gereği gibi yerine getirebilecek bir kadroya henüz sahip olmadığı öne sürülebilir. Böyle olsa bile, görev ve sorumluluklara uygun bir personel ve çalışma düzeninin geciktirilmeden sağlanması elbette mümkündür.

Bu vesile ile Merkez Bankamız hakkında bankacılık çevrelerimize ödenberi hakim olan bir endişeyi belirtmek isterim. Bu Merkez Bankamızın, Bankalarımıza karşı, çeşitli işleri bakımından bir «kapalı kutu» şeklindeki tutumunun yeni kanunla daha da fazla artabileceği kuşkusudur. Şüphesiz böyle sine bir tutum, Merkez Bankamızın, bankacılık sisteminde ahenkli bir işbirliği kurma imkânını kaybettirecektir. T.C. Merkez Bankası, her müessese gibi, çevresi ile ilişkilerine itina göstermek; kararlarının, tutumunun nedenini açıklamak, nihayet Merkez Bankacılığı görevleri ve bunların icapları üzerinde bankaları aydınlatmak yükümlüdür.

T.C. Merkez Bankası para-kredi ve bankacılıkla ilgili bilgilerin genel iktisadi gidişimizi aydınlatmada ve ona göre tedbirler almada ne derece önemli olduğunu göz önüne alarak, bu konuda gerekli bilgileri süratle ve doğru şekilde toplayıp, yayınlamalı, ya da diğer yollarla ilgililerin hizmetine koşabilmelidir. Herhalde Merkez Bankamız marazî bir sır endişesinden kendisini kesinlikle kurtarmalı, bankalar ve tüm çevresi ile daha iyi bir işbirliği kurabilmelidir.

Sonuç olarak, kanımızca, bankacılık sistemimizin rasyonel bir düzene kavuşturulması yönünde, yeni T.C. Merkez Bankası Kanunu ile, çok önemli bir adım atılmıştır. Ancak, kanun maddelerine anlam verecek olan, belki daha çok, bunların uygulanmasında izlenecek zihniyettir. Bunu ise zaman gösterecektir.

1868

ASIRLIK TECRÜBE
ARADIĞINIZ EMNİYET
BOL İKRAMIYE
SOSYAL HİZMET

**EMNİYET
SANDIĞI**

Giriş :

Bankacının müşterilerinden gelen kredi talepleri ile ilgili olarak yapmak zorunda bulunduğu mali tablillerin temel hedefi, kredi taleb edenin mali durumu ve faaliyetleri hakkında bir yargıya ulaşabilmektir. İşletmelerle ilgili bilgiler arasındaki ilişkileri inceleyerek işletmenin mali durumu ve faaliyetleri hakkında derin bir fikir sahibi olmak mümkündür ve işletmeye kredi verecek bankacı, müşterisine verdiği paranın yeniden tahsil edilmesini sağlamak ve krediden bir gelir elde edebilmek için gerekli incelemeyi yapmak zorundadır. Bu bilgiler, genellikle işletmenin bilançoları ile gelir tablolarından ve bunların eklerinden elde edilir ve aşağıda özellikleri açıklanacak mali tahlil teknikleriyle incelenince, işletmenin mali durumu ve faaliyetleri hakkında önemli yargılara ulaşmak mümkün olur. Bu yazının hedefi, bu tahlillerin kapsamını ve özelliklerini özetlemektir.

Mali Tahlile Konu olan Bilgilerin Kaynakları :

Genel olarak mali tahlil işini ikiye ayırmak mümkündür:

1) Firmanın geçmiş ve içinde bulunulan zaman içindeki faaliyet sonuçlarının ve mali durumunun değerlendirilmesi,

2) Firmanın faaliyet sonuçları ve mali durumunun gelecek zaman içinde ne olacağını tahmin edilmesi,

Müşterisine verdiği paranın ileride geri ödenmesini temin etmek, hiç olmazsa parayı alan güçlüğe düştüğü takdirde verdiği parayı kurtarabilmek ve sağladığı kredi ve yüklendiği tehlike karşılığında bir gelir elde edebilmek amacını güden bankacının, kredi vereceği firmanın gelecek zaman içinde krediyi geri ödeyebileceğini kestirebilmek için bu iki basamaklı incelemeyi yapması gerekecektir.

Bu iki basamaklı incelemenin yapılabilmesi için gerekli bilgilerin kaynakları çok çeşitlidir. Kredi talebeden firmanın içinde faaliyet gösterdiği endüstrinin ve ekonominin genel durumundan ve bunlarla ilgili istatistiklerden firma faaliyetleriyle ilgili çeşitli istatistik bilgilere kadar, firmanın kredi değerliliği konusunda yargıya ulaşmaya yarayacak her türlü bilgiler bu konuda fayda sağlayacaktır. Ülkemizdeki bazı bankalar gibi, Batı ülkelerindeki modern bankacılık usulleri arasında güçlü bir kredi istihbaratı ve ekonomik araştırma faaliyetlerine de yer verilmesinin sebebi budur.

Bununla birlikte bu bilgi kaynaklarından bir grup, kredi talebini inceleyen bankacı bakımından çok büyük önem taşır. Bu bilgiler, incelenen firmanın muhasebe kayıtlarından çıkan bilanço, gelir tablosu ve bunlarla ilgili destekleyici bilgilerdir. Bu mali tablolarda özetlenen bilgiler, firmanın faali-

yet dönemlerinde elde ettiği sonuçlarla, firmanın belirli tarihlerdeki malî durumunu yansıttıkları için malî tahlilci bakımından büyük önem taşırlar. Burada bilanço ve gelir tablosu ile bunlara bağlı açıklayıcı notlarda belirtilen malî bilgilerin bütün kapsamı ile açıklanmasına imkân yoktur. Ancak, muhasebenin temel ilkelerini tekrarlamadan, bilanço ve gelir tablolarının bazı temel özelliklerini hatırlatmakta fayda vardır (1).

Bilanço ve Gelir Tablosu Bilgilerinin Temel Özellikleri :

Bilanço, firmanın belirli bir andaki malî durumunu gösterdiği için, bu malî durum tablosunun içindeki bilgiler incelenirken, bilgilerin aşağıdaki özelliklerini gözönünde bulundurmak gereklidir.

1) İşletme faaliyetlerinin özellikleri birbirine yakın ve bu özelliklere uymak zorunda bulunan muhasebe ilke ve usulleri yeknesak olmadığı için, malî tahlil işi oldukça güçleşmektedir. Yurdumuzda işletmeler tarafından kullanılan bilançoların şekil ve esasları o kadar değişmektedir ki, onların hepsini aynı usullerle incelemek çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Üstelik bilançolarda gösterilen rakamların gerçekleri yansıtmaya yeteneği hakkında, yurdumuzdaki bankacının güvenebileceği bir ölçü dahi yoktur.

Bu sonucun birinci nedeni, yurdumuzda bağımsız bir muhasebe mesleğinin gelişmemiş olmasıdır. Güçlü bir bağımsız muhasebe mesleğinin yokluğunda, muhasebe usullerinde belirli ölçülerde yaklaşık bir yeknesaklığa ulaşmak ve firmalardan çıkan bilgilerin doğruluğuna güvenmek oldukça güçtür. 1963'tenberi yurdumuz ticaret bankalarında uygulanmaya başlanan yeni «hesap vaziyetleri» ve «tahlil usulleri» ile (2) bankacılarımız bakımından şekil birliğine ulaşılmış olsa da, hesap vaziyetlerinin içindeki rakamların gerçekleri yansıtmayı sağlayacak bir muhasebe düzeni henüz yurdumuzda kurulamamıştır. Bu yüzden bankacılarımızın malî tahlil işi çok daha güç bulunmakta ve tahlilcide derin bir muhasebe bilgisinin varlığını gerektirmektedir. Özellikleri aşağıda kısaca ele alınacak malî tahlil teknikleri, ele alınan rakamların gerçekleri yansıttığı temel faraziyesinden hareket etmektedir. Malî tahlilci, bu faraziyenin doğrulanmadığı durumları teşhis edebilmeli ve kullandığı rakamların incelenmeye elverişli olup olmadığını her durumda ayrı ayrı kararlaştırmalıdır.

2) Bilançonun belirli bir an itibarile düzenlenmiş olması, bilançodaki bilgilerin incelemeye tabi tutulduğu anda değişmiş olması sonucunu yaratacaktır. Diğer deyişle, tahlilci bilanço rakamlarını incelerken, incelediği firmanın malî durumu, bilançodakinden çok daha değişik bir durum almış olabilir. Gerçekten, bu sebeple tahlilci bilançodaki rakamları incelerken, zaman

1) Aşağıdaki açıklamalarda okuyucunun muhasebesinin temelleri konusunda geniş bilgi sahibi olduğu farzedilecektir. Bu konuda bilgi sahibi olmayan okuyucunun bir temel muhasebe kitabına başvurması gerekecektir.

2) Bakınız : Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 20.

çinde bilançodaki değişmelere, genel eğilimlere ve bilançodaki temel eğilimlerin yansıttığı finansal politikalara ve işletmenin mali durumunu yönetim tarzına daha büyük önem verecektir. Bu sebeple malî tahlilci, bir tek tarih itibarile verilmiş bilanço rakamları ile bir tek yılın gelir tablolarından büyük fayda sağlayamayacak, işletmenin mali durumunu incelerken birden fazla yıla ait rakamlarla gelişmeleri, temel eğilimleri incelemeyi tercih edecektir. Karşılaştırma imkânı vermeyen tek yıla, ya da tek tarihe ait rakamlar, malî tahliller bakımından fazla değer taşımazlar (1). Açılacak kredinin vadesi uzadıkça bu ihtiyacın şiddeti de artacaktır.

3) Değişik firmaların bilançoları ile gelir tabloları arasında karşılaştırmalar yapılması gerektiği hallerde, firmalar arasında çok değişik uygulamalara konu teşkil edebilen, diğer deyişle değişik şekillerde yorumlanan muhasebe ilkeleri yüzünden, malî tahlilcinin önemli ölçüde muhasebe bilgilerine ihtiyacı olacaktır. Yukarıda belirtilen sebeplerle bu ihtiyaç, yurdumuzda daha şiddetlidir. Bu ihtiyaca göre, muhasebe ilkelerine önemli ölçüde hakim olmayan tahlilci, firmalar arasında, usul ve uygulama değişiklikleri yüzünden karşılaştırılmasına imkân olmayan rakamları birbiri ile karşılaştırmak tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu sebeplerle malî tahlile başlamadan, hem aynı firmanın çeşitli dönemlerdeki rakamları incelenirken, hem de çeşitli firmalar arasındaki karşılaştırmalarda, rakamlar arasında muhasebe usullerindeki değişikliklerden doğan farklılıklara son derecede titiz bir dikkat gösterilmelidir.

4) Malî tahlilciye firmalar tarafından bildirilen blânço ve gelir tablosu bilgilerinin incelenmesinde karşılaşılan en büyük güçlük, muhasebenin varlıkların değerlendirilmesiyle ilgili ilkesidir. Bu rakamlar, işletme varlıklarının para ile ifade edilen maliyet bedellerini gösterdikleri ve zaman içinde hem paranın kendi değeri değiştiği, hem de maliyetin çok çeşitli anlamları olduğu için inceleme güçlüğü yaratacaklardır.

Bütün işletmeler, faaliyetlerini gerçekleştirmek için varlıklar elde ederler; bu varlıklar önce bilançolarda maliyet bedelleriyle gösterilirler; daha sonra faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kullanıldıkça, bu maliyet bedelleri masrafa dönüşürler. Faaliyetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan maliyet bedeli kısımlarından ibaret olan masraflarla, işletmenin aynı dönemlerde elde ettiği satış hasılatı karşılaştırılarak işletmenin o dönemde elde ettiği kâr, ya da katlandığı zarar hesaplanacaktır. Bu sebeple varlıkların değerlendirilmesiyle ilgili değişik uygulamalar, hem bilanço rakamlarını, hem de gelir tablosu rakamlarını ve dolayısıyla dönemselleştirilmiş kâr veya zarar miktarını etkileyecektir.

Böylece muhasebenin değerlendirilmesi usullerinin, malî tahlilci bakımından

1) Ticaret Bankalarımızın kısa vadeli kredilerinde dahi 3 yılın rakamları incelemeye tabi tutulmaktadır. (Bakınız : Bankalar Birliği 20 No. lu yayın.)

iki önemli sonucu ve bu sebeple de malî tahlilci için iki önemli güçlük alanı sözkonusu olacaktır:

a — Bilânçoda gösterilen rakamlar, temsil ettikleri varlıkları, satınaldıkları zamanın parasal maliyet bedeli ile gösterdiklerinden, malî tahlilcinin incelemeyi yaptığı zamanda para değeri değişmiş ise, bu varlıkların cari piyasa, ya da maliyet değerini ifade etmeyeceklerdir. 1938 yılından 1965 sonuna kadar Türk lirası'nın değeri 1/13 seviyesine inmiştir. Malî tahlilci, 1965 yılı sonunda, içinde 1938 yılında satın alınmış bir arsa değeri bulunan bilanço-yu inceliyorsa, bilançoda bu arsa için göreceği değer, 1965'te arsanın cari piyasa değeri ile ilgisi olmayan bir rakamdır. Bilançoda, TL. 10.000 olarak görülen 1938'de satın alınmış arsa, 1965'in para değeri ile TL. 130.000 (10.000X13)' dir. Üstelik, o belirli arsanın fiatı genel fiat seviyesinden daha farklı hızda artmış olabilir. Daha yakın geçmişte, 1963-1969 yılları arasında genel fiat seviyesindeki yükseliş, % 50 civarındadır. Bu sebeple 1963'te satın alınmış TL. 10.000'lik bir arsa 1969 sonunda TL. 15.000'lik bir cari değeri ifade edecektir. Muhasebe ilkeleri, varlık değerlerinin ölçülmesinde kullanılabilecek daha kullanışlı bir ölçüyü henüz yaratamamış oldukları için, malî tahlilcinin incelemelerinde bu güçlüğü gözönünde bulundurmasını teklif etmekten başka elimizden gelen birşey yoktur. Ancak, son yıllarda bilançoda gösterilen maliyet bedellerinin yanında, parantez içinde, ya da bir açıklayıcı dip notta bilançolara dahil duran (sabit) varlıkların cari değerlerinin de ayrıca gösterilmesi usulü gittikçe yaygınlaşmaktadır. İmkânlar ölçüsünde malî tahlilcinin, bu uygulamaları teşvik etmesi ve kredi müşterisinden istemesi tavsiyeye layık görülmelidir.

b) Muhasebede değerlendirme ile ilgili ikinci inceleme güçlüğü, bilanço ve gelir tablolarını birlikte etkilemektedir. Zaman ve işletme faaliyetleri içinde kullanıldıkça işletme varlıklarındaki değer azalması, doğal kurallara göre değil, uygulayıcıların yargılarına göre tayin edilen usullere göre hesaplanmaktadır. Bu usullere göre, bilançoda gösterilen varlık değerleri ne kadar hızlı şekilde azaltılırsa, bilançodaki varlık değerleri de okadar çabuk küçülmekte ve azalan varlık değerleri de masrafları teşkil ettiği için, dönemlere ait kârlar da o kadar yüksek hızda azaltılmış olmaktadır. TL. 100.000'e mal olmuş bir makinanın amortisman süresi 10 yıl olarak kabul edildiği takdirde, varlık değeri bir yıllık kullanma sonunda TL. 90.000 (100.000 — 100.000 : 10), iki yıl sonra TL. 80.000, üç yıl sonra TL. 70.000 v.b... olacaktır. Fakat aynı zamanda, makinanın faaliyette bulunduğu her yılın gelir tablosunda da 10'ar bin lira amortisman masrafı görülecektir. Bunun yerine aynı makinanın amortisman süresi 5 yıl olarak alınırsa, bilançodaki varlık net değeri, ilk yıl sonunda TL. 80.000 (100.000 — 100.000 : 5), ikinci yıl sonunda TL. 60.000..... v.b. olacaktır. Aynı şekilde bu ikinci faraziye göre gelir tablolarında her yıl için 20.000'er liralık amortisman masrafı görülecek

tir. Böylece, amortisman usulü hakkındaki karar, net bilanço değerlerini etkilediği gibi, dönemlere ait kârı da aynı şekilde etkilemektedir.

Bu sebeplerle bu değerlendirme farklılıklarına mali tahlilcinin büyük önem vermesi gerekecektir. Diğer ülkelerde olduğu gibi yurdumuzda da basit amortisman usulü (yukardaki örnekte birinci faraziye) kullanıldığı gibi, hızlandırılmış amortisman usulleri de kullanılmaktadır. Onun için mali tahlilcinin, incelemelerinde faydalı olmak üzere, değerlendirme usullerinin bilançolarda ya parantez içinde, ya da bilançonun açıklayıcı dip notlarında ayrıca belirtilmesi usulü gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu eğilimi, imkân bulduğu takdirde, mali tahlilcinin de teşvik etmesi, tavsiyeye değer görülmelidir.

Ayrıca, mali tahlile başlamadan önce tahlilcinin, inceleyeceği bilanço ve gelir tablolarını yukarıda özetlenen açılardan ve gerekirse diğer yönlerden eleştirmesi, inceleyeceği rakamlarda mukayeseyi bozan, incelemeyi güçleştiren özellikleri tesbit etmesi ve ancak ondan sonra teknik inceleme usullerini uygulaması şarttır. Özellikle muhasebe tatbikatının çok ilerlememiş olduğu ülkemizde buna büyük ihtiyaç vardır.

Firmanın Geçmiş ve Şimdiki Mali Durumunun İncelenmesi :

Şüphesiz mali tahlilci bakımından en önemli mesele, kredi müşterisi olan firmanın, krediyi aldıktan sonra, diğer deyişle gelecek zaman içinde, mali durumunun ne yönde değişeceği meselesidir. Çünkü, müşterinin kredi değerliliği üzerinde bir karara ulaştıktan sonra, banka tarafından ona ödenecek para, firmanın gelecek faaliyetleri sonucunda bankaya geri ödenecektir. Bu sebeple kredi kararının verilmesinden önce, gelecek zaman içindeki firma faaliyetlerinin krediyi geri ödemeye yeterli olup olmadığı hususunda bir yargıya varmak şarttır.

Ancak, genellikle incelenen firmanın gelecek zaman içinde krediyi geri ödeme yeteneğinin incelenebilmesi için tahlilcinin elinde geçmiş faaliyetler ve mali durum hakkındaki bilgilerden başka pek az bilgi bulunacaktır. Özellikle, plânlama ve bütçeleme tekniklerinin genellikle az ve yetersiz ölçüde kullanıldığı ülkemizde, bazı bankalarımızda önemli genişliğe ulaşmış kredi istihbaratı faaliyetlerine rağmen, incelenen kredi dosyasında firmanın geleceği ile ilgili pek az tahmini rakam bulunacaktır. Bununla birlikte, firmanın geçmişine ait rakamlar, bilinen bazı mali tahlil tekniklerine göre incelenince, firmanın gelecek faaliyetleri ile ilgili önemli sonuçlara ulaşmak mümkündür ve mali tahlil faaliyeti içinde firmanın geçmiş ve şimdiki mali durumunun incelenmesinde güdülen temel amaç, firma geleceği hakkında bir yargıya ulaşmaktır. Geçmiş ve içinde bulunulan dönemlerin rakamları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde:

- Firmanın yönetim tarzı ve uyguladığı mali politikaların uygun olup olmadığı,
- Firmanın geçmişte borçlarını zamanında ödeyebilecek kadar para yaratmış olup olmadığı,

- Mevcut mali durumun yakın gelecekte vadesi gelecek borçları ödemeye yeterli olup olmadığı,
- Firma faaliyetlerinin kârlı olup olmadığı, tesbit edilebilecektir.

Örnek olarak, gelecek birkaç ay içinde incelenen firmanın, verilecek krediyi (ve aynı zamanda o aylar içinde ortaya çıkacak bütün harcamaları) ödeyebilecek durumda olup olmadığını tayin edebilmek için, mâli tahlilci, bilanço ve gelir tablosunda gösterilmiş ve geçmiş zamana ait olan rakamlar arasında tesbit edeceği bazı münasebetleri inceleyerek bu konuda bir hükme varacaktır. Bu temel hedef gözönüne alınarak geçmiş ve şimdiki zaman rakamları kullanılarak yapılan mali tahliller, aşağıdaki gruplarda toplanabilecektir.

- 1 — Mukayeseli Bilançolar ve Gelir Tabloları.
- 2 — Oranlar
- 3 — Fonların Akışı

Mukayeseli Bilançolar ve Gelir Tabloları :

İncelenen firmanın geçmiş birçok döneme ait bilançolarındaki ve gelir tablolarındaki rakamların kolayca mukayese edilebilir bir tablo içinde yanyana incelenmesinden, firmanın yönetim tarzı ve mali politikaları, firmanın geçmiş kârlılığı ve borç ödeme kabiliyeti, geçmiş mali durumunda görülen temel eğilimler hakkında bazı önemli yargılara ulaşmak mümkündür. Mali tahlilci kendisine sunulan bilanço ve gelir tablosu bilgilerini, bu bilgilerin yorumlanmasında karşılaşılan ve yukarda özetlenmiş güçlükler bakımından inceleyip, rakamların güvenilirliği hakkında bir hükme vardıktan sonra dönemler itibarile karşılaştırılacak bu rakamlardan dahi, belirli sonuçlar çıkarabilir.

Oranlar :

Bu türlü bir karşılaştırmalı incelemeden sonra, bilanço ile gelir tablosunun bazı rakam ve toplamları arasında ve ayrıca gelir tablosunun belirli rakamları ile bilançonun bazı rakamları arasında tesbit edilebilecek oranlar ve yüzdeler, geçmiş faaliyetlerin yönü ve durumu hakkında daha derin bilgi edinilmesini sağlayacaktır. Mutlak rakamlar arasındaki karşılaştırmalar da firma faaliyetleri hakkında aydınlatıcı bilgi verecek özellikte olmakla birlikte, mutlak rakamlar arasındaki nisbi münasebeti temsil eden oranlar (bir mutlak rakamın diğer bir rakama bölünmesi suretile tesbit edilirler), karşılaştırmayı kolaylaştırmak bakımından fayda sağlayacaklardır. Örnek olarak, firmanın dönem varlıklar (carî aktifler) toplamı TL. 399 231, kısa-vadeli borçlar toplamı TL./82 332 olarak verildiğinde, bilançoda bu toplamlar açıkça görülüyorsa, bir bakışta, dönen varlıklar toplamının, kısa-vadeli borçlar toplamını TL./200 000'den biraz fazla aştığı kolayca anlaşılabilir. Ancak, bu iki rakamın arasındaki münasebeti temsil eden «carî oran» (dönen

varlıklar: kısa-vadeli borçlar) hesaplanınca, bu karşılaştırma hakkında daha belirli bir bilgi sahibi olmak mümkün olacaktır. Yukarıdaki rakamlara göre cari oran, 2,2 - 1,0 olarak bulunacak, dönen varlıkların, kısa-vadeli borçlar toplamının 2,2 katı olduğu şeklinde, kısa vadeli malî durum hakkında daha aydınlatıcı bir bilgiye ulaşılmış olacaktır.

Fonların Akışı :

Mukayeseleli bilançolarda verilen rakamların karşılaştırılması ile elde edilecek inceleme imkânları, firmalarda uygulanan kayıt usulleri sebebiyle, tahlilciye gerekli olan bazı bilgilerin gizli kalmasına sebep olurlar. Malî tahlillerde fonların akışı tablolarının düzenlenmesinde güdülen amaç, bu kayıt usulleri sebebiyle gizlenmiş olan bazı önemli bilgilerin ortaya çıkarılması suretile malî durumun daha belirli olarak aydınlığa kavuşturulmasıdır.

Bu sebeplerden birincisi, yukarıda da belirtildiği gibi, bilançoların, belirli bir an itibarile, firma varlıkları, borçları ve sermayesinin tutarlarını göstermesi ve fakat bir bilançodan bir sonraki bilançoya kadar, firmanın *elde ettiği fonlar* ve bunları *kullanış tarzı* hakkında eksiksiz bilgi vermemesidir. Bir bilanço tarihi ile daha sonraki bir bilanço tarihi arasında geçen süre içinde firma, çeşitli kaynaklardan fonlar elde edecek ve bu fonlar firma yöneticileri tarafından çeşitli varlıkların elde edilmesi amacıyla yatırılacaklardır. İşletme varlıkları, bu akış içinde paradan başlayıp, yeniden paraya döndükçe, bu akışın ayrıntıları hakkında bilgi sahibi olmak, malî durumdaki temel eğilimleri belirleyecek, aynı zamanda, bu temel eğilimlerin tesbit edilmesi, firma yöneticilerinin uyguladığı malî politikaları oldukça açık şekilde ortaya çıkaracaktır.

Mukayeseli bilanço incelemelerinin, fon akışları hakkında eksik bilgi sağlamasının ikinci önemli nedeni, firmalarda kullanılan kayıt usullerinin «nakit» esasından değil, «gerçekleşme» esasından hareket etmesidir. Varlıklar, maliyetler, masraflar, firma kayıtlarına fiilen ödendikleri dönemlerde değil de, *gerçekleştikleri* dönemde kaydedilirler. Örnek olarak firma, içinde bulunulan yılda, 3 yıllık bir kira kontratı yapıp TL. 300 bin tutarındaki üç yıllık kira bedelini peşin olarak ödeyince, içinde bulunulan yılın kira masrafı TL. 300 bin değil, sadece o yıla ait TL. 100 bin olarak kayıtlara geçirilecektir. En basit örneği ile bu şekilde ifade edilebilecek «gerçekleşme» esası, özellikle uzun yıllar boyunca firmalarda kullanılan varlıklarda, iki bilanço tarihi arasındaki rakam farklarının, söz konusu tarihler arasında bu varlıklara yapılan nakdi yatırımların fiilî miktarını temsil etmemesine sebep olur. Bu sebeplerle bir dönem boyunca firma yöneticilerinin eline geçen fonlarla bu fonları nasıl kullandıkları hakkında bilgi edinilmesi için, bilanço ve gelir tablosunda verilen bilgilerden yararlanılarak «fonların akışı» tablolarının düzenlenmesine ihtiyaç vardır. Bu inceleme, aşağıdaki soruların cevaplandırılmasını sağlayabilecektir. İncelenen dönemde :

- Hangi varlıklara ne kadar para yatırılmış, bağlanmıştı?
- Bu yatırımlar nasıl finanse edilmiştir?
- Firmanın incelenen dönemde elde ettiği kredilerin tutarı, şekilleri ve bu borçlanmaların sebepleri nelerdir?
- Firma sahibi kâr payı karşılığında ne kadar para çekmiş, ortaklara ne kadar kâr payı ödenmiş, ortaklara dağıtılmayarak alıkonan kâr payları dolayısıyla sağlanan kaynaklar nasıl kullanılmıştır?

Bu türlü önemli sorunların cevaplarını ararken düzenlenecek bir fonların akışı tablosu, malî tahlilciye önemli faydalar sağlayacaktır.

Firmanın Gelecek Dönemlerdeki Faaliyet Sonuçları ve Mali Durumunun Tahmin Edilmesi.

Yukarıda da belirtildiği gibi, malî tahlilci, kredi kararını verirken sadece geçmiş ve şimdiki zamanın bilgilerini incelemekle yetinmemelidir. Yukarıda özetlenen malî tahlil tekniklerini uygulamakla ancak, firmanın ne durumda olduğunu ve bu duruma ne şekilde ulaştığını tesbit etmiş olacaktır. Kredi kararının verilebilmesi için, firmanın malî durumunun ilerde ne olacağı ve varılması düşünülen noktalara nasıl ulaşılacağı da tesbit edilmelidir. Bunun yapılabilmesi için de, firmanın geçmiş yıllardaki (1) tecrübesi ışığında, gelecek yıllarda firma malî durumunun, kârlılığının ve fon akışlarının ne şekilde olacağı da tahmin edilmelidir. (2).

Gelecek dönemlerle ilgili tahminler ve bu tahminlere dayanan malî tahlil teknikleri, yurdumuzdaki uygulamalarda pek kullanılmamakta ve bu durumun zararlı sonuçları ile sık sık karşılaşılmaktadır. Oysa, kredi kararlarında geleceğe ait tahminlerin sistematik şekilde incelenmediği hallerde, firmanın içinde bulunduğu şartların gelecek dönemlerde de aynı şekilde devam edeceği farzedilmektedir. Bu faraziyenin gerçekleştiği haller, iş hayatının dinamizmi içinde istisna teşkil ederler ve bu sebeple şartlardaki değişmelerin sistematik şekilde gözönünde bulundurulması, kararın verilmesinden önce gerçekleştirilmelidir. Bir yıldan uzun vadeli ve kısa vadeli görünmekle birlikte devamlı yenilemelerle bir yıldan uzun sürelere yayılan kredilerde bu incelemelerin yapılması kaçınılmaz hale gelecektir.

Firmanın gelecek malî durumu ve kârlılığı hakkında yargıya ulaşmayı mümkün kılan malî tahlil teknikleri şunlardır:

1. Nakit Bütçeleri
2. Proforma Bilânço ve Gelir Tabloları.

- 1) Daha önce verilen açıklamalardan da açıkça tesbit edilebileceği gibi, tek yılın rakamları, malî tahlil açısından pek faydalı değildir; çünkü mukayese imkânları yoktur.
- 2) Daha önce geçmiş rakamların tahlilli kısmında açıklanan malî tahlil teknikleri, (mukayeseli bilânçolar, oranlar ve fon akışları) gelecek hakkında tahminler yapıldıktan sonra, şüphesiz tahmini rakamlara da uygulanabilecektir ve uygulanmalıdır.

Nakit Bütçeleri

Firmanın gelecek dönemlerdeki tahsilât ve ödemelerini özetleyen nakit bütçesi, geleceğin şartları altında firmanın nakit ihtiyaçlarının ne olacağını ve bu ihtiyacın süresini belirleyen bir tablodan ibarettir. Daha kısa dönemler için hazırlanabileceği halde, genellikle aylık olarak düzenlenir. Bu özelliği ile firmanın gelecek dönemler içinde para sıkıntısına düşme ihtimallerinin anlaşılmasında fayda sağlayan ve bu sıkıntılara göre malî tahlilcinin sağlayacağı kredinin hacmi ve süresi hakkında yargıya ulaşmasını kolaylaştıran bir malî tahlil aletidir.

Proforma Bilânço ve Gelir Tabloları

Nakit bütçesi, çok önemli bir tahlil aleti olmakla birlikte, firmanın gerçek kârlılığı ve gelecek zaman içindeki firma mali durumunun bütünü hakkında eksiksiz incelemeler yapılabilmesi için gerekli bilgileri sağlamakta noksan kalan bir tablodur. Bu noksanları tamamlamak için, nakit bütçesi ile ilgili incelemeler, tahmini bilânço ve gelir tablolarının düzenlenmesi suretile tamamlanmalıdır. Gelecek firma faaliyetleriyle ilgili bilgilerden yararlanılarak düzenlenen bu tahmini bilânço ve gelir tablolarına, «proforma bilânço ve gelir tabloları» adı verilmektedir. Bu tahlil aletlerinin kullanılması suretile, bütün malî durumun incelenmesi sağlanmış olacaktır.

Sonuç :

Malî tahlil Uzmanı, firmanın geçmişi ile ilgili bilgilerin karşılaştırılması, temel eğilimlerin tesbit edilmesi ve bu eğilimlerin gelecek zaman içinde firma mali durumu ve kârlılığı üzerindeki etkisini inceleyerek kredi kararına ulaşacaktır. Bu konuda kullanılan mali tahlil teknikleri, teknik aletlerden ibarettir. Bütün teknik aletler gibi bunlar da «iyi» kullanıldıkları takdirde «iyi» «kötü» kullanıldıkları takdirde «kötü» sonuçlar verecektir. «İyi» kullanma yolları, geniş ölçüde ancak tecrübe ile elde edilebilir ve bu tarz kullanmanın «ilmî» olduğu kadar «san'atla ilgili» yönleri vardır.

Faydalanılan eserler :

1. Wessel, Robert H. «Principles of Financial Analysis». The Macmillan Co. New York, 1961.
2. Helfert, Eric a. «Techniques of Financial Analysis». Richard D. Irwin, Inc., Homewood, Ill. 1967.
3. Anthony, Robert N. «Management Accounting» Richard D. Irwin, Homewood, Ill., 1964.
4. Howard, Bion, B. and Upton, Miller. «Introduction to Business Finance, McGraw Hill. New York, 1953
5. Hunt, Pearson; Williams Charles, M.; and Donalson, Gordon. «Basic Business Finance» Richard D. Irwing. Homewood, Ill. 1964.
6. Foulke, Roy, A. «Practical Financial Statement Analysis». McGraw Hill, New York, 1968

BAHTIYAR DEDE

Gençlikte ihtiyarlığa
hazırlanmak gerektir

Tasarruflarını TÜRKİYE
'VAKIFLAR BANKASI' nda
toplayanlar istikbâl endi
şesinden uzak mutlu
yarınları hazırlamış de-
mektir.

VAKIFLAR

TÜRKİYE

BANKASI

GELECEKTEKİ FON İHTİYAÇLARININ BELİRLENMESİ : NAKİT BÜTÇELERİ

Dr. Cevat SARIKAMIŞ

Genel Açıklamalar

İşletmelerde fon ihtiyaçlarının, bu ihtiyaçlar ortaya çıkmadan çok önce saptanması, fon tedariki için gerekli tedbirlerin alınmasını imkân dahiline sokar. Hemen hemen bütün iş adamları, şu ya da bu şekilde hangi tarihlerde ne gibi ödemeler yapacaklarını ve bu ödemeleri karşılamak için hangi fon kaynaklarına sahip olacaklarını, kabaca da olsa saptamağa çalışırlar. Ancak bu saptamaların belirli kurallara uyularak yapılması, gerçek ile saptamalar arasındaki farklılığı en düşük yapmak sureti ile ileride sürprizlerle karşılaşmalarını ve zor durumlara düşmeleri önler.

Gelecekteki fon ihtiyaçlarının işletmeler tarafından saptanması kredi açan kuruluşlar için de büyük kolaylıklar ve faydalar sağlar.

Müşteri firmaya kredi açma veya açılmış bir kredinin devamı ya da genişletilmesi için çalışmalar yapan ticaret bankalarının müracaatçı firmanın gelecekte ihtiyaç duyacağı en yüksek ve en düşük fon miktarını ve bu ihtiyaçların zamanlarını önceden bilmesi, kredi kararının sıhhati ve banka fonlarının plâsmanlara en verimli tarzda dağıtılması açısından oldukça önemlidir. Fon ihtiyacının en yüksek miktarının önceden bilinmesi, firmanın bu fonu bankadan tedariklemesi halinde carî finansal yapısının ne durumda olacağını kestirilmesini imkân dahiline sokar. Fon ihtiyacının ne müddet devam edeceği ise kredinin tabiatı hakkında, (kısa vadeli çalışma kredisi, orta veya uzun vadeli kredi gibi), bilgi sahibi olmayı sağlar. Müşteri firmaların toplam fon ihtiyaçlarının miktarlarının ve ihtiyaç zamanlarının bilinmesi, bankanın plâsman imkânlarını ayarlamasını ve kendi açısından nakit plânlamaları yapmasını da kolaylaştırır.

Kısa vadeli kredi açan bankalar için nakit bütçesi, firmaların kredi değerliğini ölçmede oran analizleri ile birlikte göz önünde bulundurulması gereken önemli bir araçtır. Açılan kredinin gelecek bir tarihte ve firma faaliyetleri sonucu yaratılacak nakit ile geri ödeneceği düşünülürse, geçmiş dönemlerin finansal sağlamlık bakımından değerlendirilmesine imkân veren bilanço analizleri, kredi talebinde bulunan firmanın gelecek dönemlerde nasıl bir finansal yapıya sahip olacağı hakkında tahminler yapma imkânı verirse de bu tahminlerin nakit akışı tablosu ve proforma bilanço araçları ile destek-

lenmesi, kredi kararının sıhhatini arttırıcı bir rol oynar. Yurdumuzda, çeşitli nedenlerle, ticaret bankalarının müşterilerinden nakit bütçesi istemeleri veya bu tabloyu hazırlamaya yararlı bilgileri almaları çok güçtür. Ancak, geçen yedi yıl zarfında ticaret bankacılığımız kredi kararını oluşturma çalışmalarında oldukça önemli bir yol katetmiştir ve bu durum, yakın gelecekte kredi analizi tekniğinde büyük ilerlemeler olabileceği hususundaki inancımızın en büyük kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedendir ki nakit bütçesi hazırlanma tekniğini Banka dergisinde tekrar anlatmaktan yarar umulmaktadır.

Gelecekteki fon ihtiyaçlarının saptanması iki şekilde olur:

- (1) Proforma bilânço,
- (2) Nakit bütçesi.

Proforma bilânço metodu ile fon ihtiyaçlarının saptanmasında ana kural, firmanın bir taraftan gelecekteki herhangi bir tarihte sahip olacağı varlıklarının miktarlarını belirlemek, diğer taraftan ise, banka kredisi dışındaki kaynaklardan tedarik edilecek fonların miktarını saptamaktır. Bu şekilde tahmin edilen varlıklar ve fon kaynakları firmanın gelecek bir tarihteki tahmini bilânçosunu oluştururlar. Varlıklar toplamı ile kaynaklar - pasif hesaplar ve öz varlık - toplamı arasındaki pozitif fark nakit fazlasına negatif fark ise nakit ihtiyacına işaret eder.

Nakit bütçesi firmanın belirli bir dönem için nakit girişlerine ve nakit çıkışlarına ait saptamaları belirli zaman aralıkları ile gösteren bir tablodur. Tablo genellikle dönem olarak bir muhasebe yılını ele alır. Ancak, daha uzun vadeli plânların yapılmakta olması halinde, daha uzun bir zaman periodu -örneğin beş veya on yıl - için nakit bütçeleri hazırlanabilir. Yalnız sürenin uzaması tahmin yapmanın sıhhatini azaltacağı veçhile bir yılı aşkın dönem için nakit bütçeleri hazırlandığı takdirde, bu dönem yıllara bölünür ve yıl adedi kadar nakit giriş ve çıkış saptamaları yapılır. Yalnız, birinci yıl aylara ve hatta hafta ve günlere bölünebilir. Sıhhatli tahminler yapma imkânı olduğu müddetçe küçük zaman aralıkları için nakit giriş, çıkış tahminleri yapmak, elbetteki faydalıdır.

Nakit bütçesinin hazırlanması :

Nakit bütçesinde yer alacak nakit giriş ve çıkışına ait kalem ve rakamlar tahminlerden ibaret oldukları için, tablo hazırlanırken bazı varsayımlar yapmak zorunluğu vardır. Bu varsayımların gerçeğe uygunluğu oranında nakit tahminlerinin gerçekleşme şansı artacaktır. Bu nedenle varsayımların gerçekçi olması firmanın geçmiş tecrübelerinden ve iş şartlarının gelecekte alacağı durumdan esinlenmesi, tahmincinin optimist veya pesimist görüşe sahip olmasına göre yönlendirilmemesi, yani objektif kıstaslara dayanması gerekir.

Nakit bütçesinin hazırlanması sırasında yapılan varsayımların başında, kredili satışlardan yaratılacak fonların giriş zamanları ile ilgili olan ortalama tahsil süresinin belirlenmesi gelmektedir. Bu sürenin az veya çok varsayılması nakit girişlerinin miktar ve zamanlarını büyük ölçüde etkileyeceği için, bütçe hazırlayıcısının bu konuda çok titiz olması zorunluğudur.

Diğer önemli bir varsayım, ham madde veya emtia satın almalarından doğan senetli ve senetsiz borçların ödeme süreleri ile ilgilidir. Ortalama ödeme süresi adını verdiğimiz bu sürenin de gerçekçi bir görüşle tespit edilmesinin, ihtiyaçların doğru saptanmasında rolü büyüktür.

Yukarda belirttiklerimize ek olarak, her işletmenin bünyesine ve ileri-deki faaliyetlerinin tabiatına göre değişen başka varsayımlar yapma zorunluğuna ortaya çıkar.

Nakit bütçesi bir birinden ayrı dört bölümden oluşur. Bunlar, nakit girişleri, nakit çıkışları, nakit giriş ve çıkışlarının karşılaştırılması ve en düşük kasa miktarının bütçeye dahil edilmesi bölümleridir.

Nakit Girişlerinin Saptanması

Firmanın en önemli nakit girişleri kaynağı, şüphesiz satışlardır. Nakit bütçesini hazırlayan kişi veya daire için gelecekteki satışlarla ilgili saptamalar yapma zorunluğuna yoktur. Zira bu saptamalar, satış veya pazarlama elemanlarınca önceden hazırlanmış olarak finans dairesine gelmiş olacaktır. Bir bütçeleme sistemine sahip olan firma için satış tahminleri daha önceden hazırlanmış olacaktır ama, böyle bir bütçeleme sistemine sahip olmayan işletme için nakit bütçesi hazırlayan finans dairesinin satış tahminlerini de bizzat yapması zorunluğuna vardır. Veya, firma tarafından hazırlanmış nakit bütçesini etüd eden banka yetkilisinin de, rakamların doğruluğunu kontrol amacı ile, satış tahminleri yapması gerekli olabilir.

Pazarlama dairesinden gelen satış tahminlerinin, diğer bir deyişle satış bütçesinin, nakit girişleri şekline dökülmesi görevi nakit bütçesini hazırlayan kişi veya dairenindir. Firmanın satışlarının ne kadarının peşin, ne kadarının kredili olacağı ve kredili satışlardan doğacak alacak hesap veya senetlerinin varsayılan ortalama tahsil süresine göre hangi tarihlerde ne miktar nakit yaratacağı nakit bütçesini hazırlayan dairede, yani finans dairesinde, ilgili kişilerce oluşturulacaktır.

Nakit bütçesinin nakit girişleri ile ilgili bölümü satışlar dışındaki kaynaklardan gelecek nakit tahminlerini de içine almalıdır. Bu kaynaklar, işletmeye ve zamana göre çeşitli olabileceği için, genel bir kural olarak nakit bütçesinin, hazırlandığı dönemde ortaya çıkacağı tahmin edilen her türlü nakit girişlerini kapsamaya gereğine değinilerek geçilecektir.

Nakit bütçesinin nakit girişleri bölümünün hazırlanmasını bir örnekle açıklayalım : ABC Firmasının gelecek altı aylık dönem için bir nakit bütçesi hazırlamakta olduğunu varsayalım. ABC Firmasının bu dönemin her ayma ait satış saptamaları şöyle olsun:

Ocak-Şubat	250.000 TL.
Mart	300.000 TL.
Nisan	350.000 TL.
Mayıs - Haziran	400.000 TL.

Firma satışlarının % 80'ninin kredili ve geri kalanının peşin yapılacağını, kredili satışlar vadesinin 45 gün olmasına rağmen ortalama tahsil süresinin geçmişte 50 gün olduğunu ve gelecek altı aylık dönemde de bu civarda olacağı varsayılırsa peşin satışlardan aylara ait nakit girişleri ve her ay sonu ortaya çıkacak olan alacak hesapları şöyle olacaktır :

Aylar	Peşin Satışlardan		
	Nakit Girişleri	Kredili Satışlar	Toplam
Ocak	TL. 50.000 +	TL. 200.000 =	TL. 250.000
Şubat	50.000 +	200.000 =	250.000
Mart	60.000 +	240.000 =	300.000
Nisan	70.000 +	280.000 =	350.000
Mayıs	80.000 +	320.000 =	400.000
Haziran	80.000 +	320.000 =	400.000

ABC Firmasının dönem başında, yani Ocak ayının ilk günü 325.000 TL. lik alacağı bulunduğunu ve bunun 250.000 TL. lik kısmının Ocakta, geri kalanının Şubatta tahsil edileceği tahmin ediliyorsa, ortalama tahsil süresi 50 gün olarak alındığında, aylık tahsilât tablosu aşağıdaki gibi olacaktır.

(Üç sıfır ilâvesiyle)

Aylar	Aya ait				
	Ay başında Alacaklar	Kredili Satışlar	Toplam	Aya ait Tahsilât*	Ay sonunda Alacaklar
Ocak	325 +	200 =	525 —	250 =	275
Şubat	275 +	200 =	475 —	128 =	347
Mart	347 +	240 =	587 —	204 =	383
Nisan	383 +	280 =	663 —	223 =	440
Mayıs	440 +	320 =	760 —	253 =	507
Haziran	507 +	320 =	827 —	294 =	533

* Aya ait tahsilât şöyle hesaplanmıştır : Ocak ayının birinci günü yapılan kredili satışın tahsilâtı 50 gün sonra, yani Şubat ayının 20 nci günü olacaktır. Şu halde Şubat ayının sonuna kadar firma Ocak ayının ilk sekiz günlük kredili satışını tahsil etmiş olacaktır. Ocak ayına ait kredili satış 200.000 TL.dir. Günlük satış bunun 1/30 udur. 8 günlük kredili satış veya Şubat ayı tahsilâtı ise $200.000 \times 1/30 \times 8 = 53.000$ TL. dir. Ocak başında mevcut alacaklardan (325.000 TL.) 75.000 TL. lığı da Şubatta tahsil edileceğine göre Şubat toplam tahsilâtı $53.000 + 75.000 = 128.000$ TL. olacaktır. Diğer aylar da aynı şekilde hesaplanmıştır.

ABC Firmasının Mart ayında eski bir makinayı 50.000 TL. ya elden çıkarmayı tasarladığını da düşünürsek ve başkaca nakit girişi olmayacağını bilirsek, nakit bütçesinin nakit girişleri bölümü şöyle olacaktır.

Nakit Girişleri

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Peşin Satışlar	50	50	60	70	80	80
Alacak Tahsili	250	128	204	223	253	294
Sabit Aktif	—	—	—	—	—	—
Satış Hasılatı	—	—	50	—	—	—
Toplam	300	178	314	293	333	374

Nakit Çıkışlarının Saptanması

Nakit çıkışlarına ait kalemler firmadan firmaya değişiklikler gösterebilir. Bu nedenle burada bütçenin nakit çıkışları bölümünün döneme ait bütün nakit çıkışı kalemlerini içine alması ve miktarlara ait oldukları zaman dilimleri içinde doğru olarak kavraması gereğine işaret edilmekte fayda umulmaktadır.

Nakit bütçesinin bu bölümü bütçeleme sistemine sahip bir firma için gayet kolaylıkla hazırlanabilir. Zira nakit çıkışlarını gerektiren faaliyetler diğer işletme bütçelerinde zaten plânlanmıştır. Bu verilerin ele alınması ve nakit çıkışlarına ait yorumların yapılması, nakit çıkışların bölümünün malzemesini emre hazır hale getirmiş olacaktır. Nakit çıkışlarının saptanmasında kullanılacak diğer işletme bütçeleri satın alma, üretim, faaliyet giderleri ve yatırım bütçeleridir.

Bu bütçeler firmanın diğer dairelerinde oluşturulur ve nakit bütçesini hazırlayan daire - finans dairesi - ve kişiler tarafından yorumlanarak adı geçen bütçelerde yer alan ve nakit çıkışını gerektiren kalemler ve nakit çıkışları miktarları belirlenir. Bütçeleme sistemine sahip olmayan bir işletme için ise nakit çıkışları ile ilgili çalışmalar diğer daireler personelinin yardımı ile yine finans dairesinde ve bütçeyi hazırlayan kişiler tarafından yapılır.

Nakit çıkışlarını saptamakla görevli kişinin diğer bütçeleri yorumlarken yapacağı bir çalışma, satın alma bütçesi ile ilgili olacaktır. Satın almaların şekli - kredili veya peşin - ile kredili satın almaların vadeleri finans dairesinde belirlenir. Şu halde satın alma ile ortaya çıkacak borç hesap ve senetleri miktarları ile bunların geri ödenme müddetleri nakit bütçesi hazırlanırken yapılacak çalışmaların bir bölümünü oluşturur. Üretim bütçesinden ödenecek işçilik ve üretimle ilgili diğer giderler, faaliyet bütçesinden faaliyetler ile ilgili giderler ve yatırım bütçesinden de yatırımlara ayrılacak nakit miktarları saptanır. Nakit çıkışlarını gerektiren ve bütçeleme sistemi dışında kalan diğer kalemler vergiler gibi - de belirlendikten sonra nakit çıkışları bölümü kolaylıkla hazırlanabilir.

Örnek olarak aldığımız ABC Firmasının döneme ait satın almalarının 60 gün vadeli ve tamamen kredili olmak üzere aylık 132.000 TL. olduğunu, Ocak ayı başında firmanın 247.000 TL. borçu olup bununun 142.000 TL.lik kısmının Ocak ayında, kalanının ise Şubat'ta ödeneceğini varsayarsak borç hesapları ödeme cetveli şöyle olacaktır.

(Üç Sıfır ilâvesiyle)

Aylar	Ay başında		Aya ait Kredili		Toplam	Aya ait Ay sonunda	
	Borçlar		Alışlar			Ödemeler	Borçlar
Ocak	247	+	132	=	379	—	142 = 237
Şubat	237	+	132	=	369	--	105 = 264
Mart	264	+	132	=	396	—	132 = 264
Nisan	264	+	132	=	396	—	132 = 264
Mayıs	264	+	132	=	396	—	132 = 264
Haziran	264	+	132	=	396	—	132 = 264

ABC Firmasının işçi ücretleri, imalât genel giderleri ve faaliyet giderleri için sırası ile 100.000 TL., 20.000 TL. ve 40.000 TL. harcayacağı, Mayıs ayında 200.000 TL. değerli bir makina satın alınacağı ve bunun için Mayıstan başlayarak her ay 20.000 TL. taksit ödeneceği, Firma sahiplerinin her ay 10.000 TL. yı işletmeden çekecekleri varsayılsa nakit bütçesinin nakit çıkışları ile ilgili bölümü aşağıdaki gibi olacaktır:

Nakit Çıkışları (Üç sıfır ilâvesiyle)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Borç Ödemeleri	142	105	132	132	132	132
İşçi Ücretleri	100	100	100	100	100	100
İmalât Genel Giderleri	20	20	20	20	20	20
Faaliyet Giderleri	40	40	40	40	40	40
Sabit Aktif Satın Alınması	—	—	—	—	20	20
İşletmeden çekilen	10	10	10	10	10	10
Toplam	312	275	302	302	322	322

Nakit Giriş ve Çıkışlarının Karşılaştırılması

Nakit bütçesinin üçüncü bölümünü devre aralıklarına ait nakit giriş ve çıkışlarının karşılaştırılması oluşturur. Örneğimiz için bu karşılaştırma şöyledir.

(Üç Sıfır ilâvesiyle)

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Nakit Girişleri	300	178	314	293	333	374
Nakit Çıktıları	312	275	302	302	322	322
Nakit Fazlası veya (Eksiği)	(12)	(97)	12	(9)	11	52
Kümülatif Fazla veya (Eksik)	(12)	(109)	(97)	(106)	(95)	(43)

Yukardaki tabloda ABC Firmasının her ay ihtiyaç duyacağı, o aya ait nakit «Nakit Fazlası veya (Eksiği)» yatay sütununda parantez içindeki rakamlar olarak görünmektedir. Aylık nakit fazlaları ise çıplak rakamlarla gösterilmiştir. Görüldüğü gibi firmanın Ocak, Şubat, Nisan aylarında nakit ihtiyacı vardır. Mart, Mayıs ve Haziran aylarında ise kasa fazlaları oluşacaktır. Tablonun «Kümülatif Fazla veya (Eksik)» yatay sütunu ise aylık nakit ihtiyaçlarını kümüle etmektedir. Örneğin, firmanın Ocak ayında 12.000 TL., Şubat ayında 97.000 TL. nakde ihtiyacı vardır. Şubat ayı sonunda toplam nakit ihtiyacı $12.000 + 97.000 = 109.000$ TL. olacaktır. Mart ayında 12.000 TL. nakit fazlası ortaya çıkacağına göre Mart ayı sonunda toplam nakit ihtiyacı $109.000 - 12.000 = 97.000$ TL. ya düşmektedir.

En Düşük Kasa İhtiyacının Saptanması

Bir firmanın faaliyette bulunabilmesi için her zaman kasasında bir miktar nakit bulunması gerekir. Bu nakde «En düşük kasa» adı verilmektedir. Nakit bütçesi hazırlanırken bütçe dönemi başında kasada mevcut nakdin ve en düşük kasa ihtiyacının da dikkate alınarak kasada mevcut fazla nakdin bulunup bulunmadığı veya kasaya para konulmasının gerekli olup olmadığı da belirlenmelidir. Dönem başında kasada mevcut nakit, bulundurulması gerekli en düşük nakitten fazla ise aradaki fark dönem başında ihtiyaç duyulan nakit için kullanılabilir. Dönem başında kasada bulunan nakit en düşük kasa ihtiyacından az ise dönem başında ihtiyaç duyulacak nakde aradaki farkın eklenmesi gerekir. Varsayalım ki örnek olarak aldığımız ABC Firmasının dönem başında kasasında 75.000 TL. bulunsun ve asgari kasa ihtiyacı da 50.000 TL. olsun. Şu hale göre firma aradaki farkı, yani 25.000 TL. yı Ocak ayı nakit ihtiyacının bir kısmını karşılamak için kullanabilir. Bunun nakit bütçesinde gösterilmesi şu şekilde olur:

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Kümülatif Fazla veya (Eksiği)	(12)	(109)	(97)	(106)	(95)	(43)
Kasa Mevcudu	75					
En düşük Kasa	50					
Fazla Kasa	25	25	25	25	25	25
Kümülatif Fazla veya (Eksik)	13	(84)	(72)	(81)	(70)	(18)

Nakit Bütçesi Cetvelinin Hazırlanması:

Nakit giriş ve çıkışları saptandıktan, nakit fazla veya eksiği bulunup

kümülatif değerler alındıktan ve en düşük kasa ihtiyacına göre kümülatif değerler düzeltildikten sonra son safha olarak nakit bütçesi cetveli hazırlanır. Yukardaki örneğimiz için bu cetvel çeşitli bölümlerin birleştirilmesi sonucu olarak şu şekli almış olur:

	Nakit Bütçesi (Üç sıfır ilâvesiyle)					
	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran
Nakit Girişleri :						
Pegün Satışlar :	50	50	60	70	80	80
Alacak Tahsili	250	128	204	223	253	294
Sabit Aktif satış hasılatı	—	—	50	—	—	—
Toplam	300	178	314	293	333	374
Nakit Çıkışları :						
Borç Ödemeleri	142	105	132	132	132	132
İşçi Ücretleri	100	100	100	100	100	100
İmalât Genel Giderleri	20	20	20	20	20	20
Faaliyet Giderleri	40	40	40	40	40	40
Sabit Aktif Satın alınması	—	—	—	—	20	20
İşletmeden Çekilen	10	10	10	10	10	10
Toplam	312	275	302	302	322	322
Nakit Girişleri :	300	178	314	293	333	374
Nakit fazlası veya (Eksiği)	(12)	(97)	12	(9)	11	52
Kümülatif fazlası veya (Eksiği)	(12)	(109)	(97)	(106)	(95)	(43)
Kasa mevcudu	75					
En küçük kasa	50					
Fazla kasa	25	25	25	25	25	25
Kümülatif fazlası veya (Eksiği)	13	(84)	(72)	(81)	(70)	(18)

SONUÇ :

Nakit bütçesi bu yazının başında da belirtildiği gibi firma yöneticileri için faydalı bir yönetim aracıdır. Bütçe hazırlandıktan sonra yöneticiler nakit ihtiyaçları ortaya çıkmadan çok önce bu ihtiyaçların miktarları ve zamanları hakkında, tahmini de olsa bilgi sahibi olurlar. Böylece ihtiyaç duyulan nakdin tedariklenmesi veya fazla nakdin kullanılması tedbirlerini alma olanağı elde edilmiş olur. Firma fonlarını en verimli şekilde kullanma sorumluluğunu yüklenmiş yöneticiler için, gerekli nakdi zamanında tedarikleyemeyip faaliyetleri aksatmak kadar kasa veya bankada kullanılmadan nakit buldurmak da olumsuz bir uygulamadır.

Nakit bütçesinin hazırlanmasından sonra ihtiyaç duyulacak nakdin tedariklenmesi veya fazla nakdin kullanılması için çalışmalar başlar. Yöneticiler için nakdin tedarik edilerek faaliyetleri ön görülen seviyede devam ettirmek alternatifinin avantajsız veya imkânsız olması halinde faaliyetler daraltılabilir ve yeni seviyeye göre yeni nakit saptamaları yapılır. Fazla nakdin kullanılmasının faaliyetlerin genişletilmesi sureti ile olmasına karar verilmesi ha-

linde ise yeni yatırım veya satış imkânları araştırılır ve nakit bütçesi genişletilmesi plânlanan faaliyet hacmine göre yeniden düzenlenir.

Kısa vadeli kredi açan ticaret bankaları için müşteri firmadan nakit bütçesi istenmesi veya böyle bir bütçe hazırlamaya imkân verecek bilgilerin alınması yukarıda da işaret edildiği gibi kredi kararının hem müşteri firma hem banka için faydalı olmasını sağlar. Müşterinin nakit ihtiyaçlarının zaman aralıklarına göre miktarını bilen banka kredi kararcısı kredinin üst limitini, vadesini ve firmanın bu krediyi aldığı takdirde finansal gücünün alacağı durumu öğrenmek imkânına kavuşur. Bu bilgilerin kredi kararının doğruluğunu artıracığı belirgindir.

Müşteri tarafından hazırlanmış bir nakit bütçesi veya bu bütçeyi hazırlamaya yararlı bilgiler banka kredi kararcısı tarafından kullanılmadan önce bütçe rakamları oluşturulurken yapılmış varsayımlar ve tahminlerin geçerlilik derecesi belirlenmeğe çalışmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde bütçe faydalı olma yerine zararlı olabilir ve kredi kararcısının yanlış kararlar alması sonucunu verebilir.

BİLÖMUM BANKA MUAMELELERİ İÇİN

TÜRKİYE BANKASI

hizmetinizdedir

Umum Müdürlük - Ulus Meydanı (Ankara)

CARİ HESAPLAR ● HAVALE ● TİCARİ SENETLER ● KREDİ MEKTUPLARI
● KEFALET MEKTUPLARI ● DÖVİZ ALIM VE SATIMI ● SEYAHAT
ÇEKLERİ ● İTHALÂT AKREDİTİFLERİ ● KİRALIK KASALAR ● v. ş.

DÜNYANIN HER TARAFINDA MUHABİRLERİ VARDIR

BİLANÇO TAHLİLLERİNDE TİCARİ ALACAKLAR - SATIŞLAR NİSBETİ VE KISA VADELİ BORÇ ÖDEME GÜCÜNE ETKİLERİ

Cavit ERTAN

Kısa vâdeli kredi analizinin başlıca hedefi, firmanın cari aktifleriyle cari borçlarını zamanında ödeme kabiliyetinin takdiridir. Ticari alacaklar, kısa vâdeli borçların ödenmesinde kullanılacak fonların büyük bir kısmını teşkil eder. Hattâ, daha kolay ve daha kısa zamanda nakde çevrilme kabiliyetleri bakımından, likidite nisbetinin hesaplanmasında stoklar ve akreditifler hesaplamalara katılmadığı halde, alacaklar katılmaktadır.

A — Cari Borç Ödeme Gücü Bakımından Ortalama Ticari Alacak vâdelerinin önemi :

Kısa vâdeli borçların ödenmesinde nakde çevrilecek cari aktiflerin ve bu arada ticari alacakların sadece toplam tutarı değil, nakde çevrilme kabiliyeti, yani ortalama vâdesinin de büyük bir önem taşıdığı açıktır. Cari nisbet ve likidite nisbeti cari aktiflerin cari borçlara nazaran tutarları üzerinden, kısa vâdeli borç ödeme gücünün ölçülmesinde kullanılan nisbetlerdir. Halbuki aynı iş kolundaki firmalara veya aynı firmanın değişik bilanço devrelerine ait nisbetler birbirinden farksız seviyede olsa bile, diğer şartlar değişmediği takdirde, daha uzun ticari alacak vâdeleriyle bir arada bulunan cari nisbet ve likidite nisbeti daha zayıf bir kısa vâdeli borç ödeme gücüne delâlet eder. Diğer bir ifade ile, ticari alacak vâdelerinin uzunluğu, ya cari nisbetin gösterdiği mali bünye zayıflığının sebebini veya mali bünyenin cari nisbetin işaret ettiği kadar iyi olmadığını gösterir.

Gerekli fonlar, öz varlık veya uzun vâdeli borç artışı yerine, çok defa firmalarımızda görüldüğü gibi, kısa vâdeli borçlarla sağlandığı takdirde, vâde uzamaları esasen cari nisbetin dahi düşmesine sebebiyet vermektedir.

Örneğin; mütedavil kıymetlerin 2 milyon TL., kısa vâdeli borçların 1 milyon TL. olması halinde alacaklar vâde uzaması dolayısıyla birikerek 500 bin TL. ve karşılığında cari borçlar da 500 bin TL. artmışsa, cari nisbet % 200 den % 166 ya düşecektir.

Bu durumda hem cari nisbet gerilemiş, hem de daha yavaş tahsil edilen veya tahsil kabiliyetini kaybetmiş alacaklar dolayısıyla cari bünyenin seyyaliyeti azalmış ve işletme sermayesi yetersiz kalmış olabilir. Eğer işletme sermayesi

yesi carî nisbeti sadece eski seviyesinde tutacak kadar arttırılmışsa, yine de yeteri kadar arttırılmamış olacaktır, çünkü aynı carî nisbet daha uzun vâdeli alacaklarla bir arada bulunmaktadır. Ancak, gerekli fonlar, kısmen veya tamamen stokların azaltılması ile sağlanmış ve stok devir hızı yükselmiş ise, bu durumun toplam carî aktiflerin likiditesini lehde etkileyebileceği de tabiidir. Bu gibi hallerde carî aktiflerin devir hızını toplu olarak mukayese edebilmek için, satışların mütedavil kıymetlere bölünmesiyle bulunacak nisbetlerin karşılaştırılması yerinde olur.

Ticarî alacakların likiditeye olan bu etkisinin aşağıdaki örnek üzerinden daha yakından incelenmesi ve açıklanması mümkündür.

— TL. (000) ilâvesiyle —

Firmalar veya Yıllar	Ticarî alacaklar TL.	Kısa vâdeli borçlar TL.	Ortalama alacak vâdesi	Likidite nisbeti %
1	90	100	3 ay	90
2	120	100	4 ay	120
3	120	130	4 ay	92
4	42	70	2 ay	60

Örneği sadeleştirmek için likitede nisbetleri yalnızca ticarî alacaklar üzerinden hesaplanmıştır. Diğer alacaklar, nakit ve bankalardaki mevduatın da likite nisbetine etkilerinin mukayeselerde ayrıca dikkate alınacağı tabiidir.

Aynı firmanın dört ayrı faaliyet yılına veya aynı iş kolunda çalışan dört ayrı firmaya ait olduğu farzedilen yukarıda kayıtlı ticarî alacaklar 90 bin, 120 bin v.b... TL. olabileceği gibi, 900 bin ve 1,2 milyon v.b... TL. da olabilir. Tabii buna göre, kısa vadeli borçlar da 100 bin, 1 milyon ve 1,3 milyon TL. olacaktır. Burada önemli olan, miktarlar değil, nisbetler ve devir hızlarıdır.

Tabloda görülen 2. durumda ortalama vâde bir ay artmış, likidite nisbeti de, artan alacaklar, ilâve işletme sermayesi veya azaltılan stoklarla karşılandığı için, % 90 dan % 120 ye çıkmıştır. Ancak nisbetin yükseldiği bu durumda, borç vâdelerinde değişiklik olmadığı takdirde, alacaklar üç ay içinde aynı miktar kısa vâdeli borçların yine de % 90'ını karşılayabilecektir.

3. durumda kısa vâdeli borçlar da arttığı halde, alacaklar daha hızlı arttığından, likidite nisbeti yine bir miktar yükselerek % 92 ye çıkmıştır. Ancak, burada alacaklardan üç ayda yapılacak tahsilât ($120 : 4 \times 3 = 90$) kısa vâdeli borçların % 70'i civarında olduğuna göre, likidite nisbeti gerçekte düşmüş demektir.

Son 4. durumda ortalama alacak vâdeleri 2 aya, likidite nisbeti de %60

a inmiştir. Fakat alacaklardan 3 ayda yapılacak tahsilât (42 : 2 x 3 = 63) kısa vâdeli borçların yine % 90'ını karşılayabileceği için, yapılacak mukayeseler bakımından firmanın nakit yaratma kabiliyeti ve likidite nisbeti ilk iki sıradakilerle aynı ayarda sayılabilir.

Burada bir noktaya dikkat edilmesi gerekir. Alacak vâdelerinin kısalığı ve alacakların azlığı dolayısıyla önceki devre veya başka firmalarla yapılacak mukayesede, olduğundan daha yüksek seviyede sayılsa bile, aslında normal likidite nisbetine nazaran düşük bir seviyede bulunabilir. Meselâ, yukarıki tabloda ele alınan firmanın çalıştığı iş kolunda normal sayılacak ortalama vâde 3 ay ve likidite nisbeti %90 ise, başka bir firmanın borç vâdeleri aynı olmak şartıyla, 2 ay vâdede % 50 veya 4. ay vâdede % 100 likidite nisbeti normal seviyeden aşağı sayılmalıdır.

Bir mukayese dışında, ticarî alacak vâdelerinin sadece kısa olması likidite nisbetinde mevcut düşüklüğü haklı ve mazur gösterecek bir sebep değildir. Gerçekten, alacaklar, vâdesi kısa olmak şöyle dursun, hepsi nakde tahvil edilmiş sayılsa bile, firmanın likidite nisbeti yine aynı seviyede çıkacaktır.

Bu açıklamalarımıza nazaran, farklı ticarî alacak vadeleri üzerinden, aynı iş kolundaki iki firma veya aynı firmanın iki yılına ait likidite nisbetlerini, ortalama alacak vadeleri eşit kılınarak mukayese edebilmek için, cari borçların vâdeleri de değişmemek şartıyla, aşağıdaki formülden yararlanmak mümkündür:

$$\frac{A \text{ nın Tic. alacaklarına} / A \text{ nın Ticarî alacakları} \times B \text{ nin ticarî alacak./sat.nis}}{B \text{ nin Tic. alacak tahsil hızı verilerek bulunan}} = \frac{A \text{ nın kısa vâdeli borç.} \times A \text{ nın ticarî alacak./satış.nis.}}{A \text{ nın kısa vâdeli borç.} \times A \text{ nın ticarî alacak./satış.nis.}} \text{ likidite nisbeti}$$

Aynı formülle B nin de A ya nazaran likidite nisbeti bulunabilecektir, yalnız bu defa A nın yerine B ve B nin yerine de A yazılmalıdır.

A ve B firmaları yerine, bir firmanın son iki yıla ait rakamlarını alarak, yukardaki formülü bir örnek üzerinden gösterelim:

	Ticarî Alacaklar	Diğer nakdi kıymetler		Kı. Vad. borçlar	Tic. Alacak. satışlar nis.	Likidite nisbeti
	TL.	TL.	TL.	TL.	%	%
Son yıl	117	30	147	175	25 (3 ay vâde)	84
Önceki yıl	83	22	105	150	16.6 (2 ay vâde)	70

Tablodan alınan rakamları formüldeki yerlerine koyarsak

$$\frac{\text{Ticarî alacakları son yılda evvelki yıla nazaran likidite nisbeti}}{117 \times 16.6} = \frac{117 \times 16.6}{175 \times 25} = \% 44,3$$

Son senede ticarî alacaklardan başka diğer alacaklar, nakit ve mevduat gibi diğer nakdî kıymetlerin de kısa vâdeli borçlara nisbeti %17 olduğuna göre, likidite nisbeti bir evvelki senenin ortalama ticarî alacak vâdeleri üzerinden % 61,3 üne tekabül etmektedir. Buna nazaran, önceki yılın likidite nisbeti diğer şartlar değişmediği takdirde, son yılda artmış değil, % 8,7 kadar gerilemiş bulunmaktadır.

Burada şu hususu da belirtelim ki, yukarda gösterilen formül sadece bir firmanın iki yılına veya ayrı iki firmaya ait, bilinen, belli olmuş rakamların birbirleriyle mukayesesi bakımından kullanılabilir. Herhangi bir firmanın ticarî alacak vadeleri daha kısa veya daha uzun olsa idi, likiditesinin de şu seviyede olması lâzım gelirdi, şeklinde bir hesap yapılmıyacağı tabiidir. Ticarî alacak vadeleri değiştiği takdirde, kısa vadeli borçlar, stok ve akreditiflerin de ne miktarlarda olacağı önceden bilinemez.

B — Ortalama Ticari Alacak Vadelerinin Tesbit ve Kontrolu

Bilânço analizlerinde ticarî alacakların ortalama vadesi ve bu vadenin yıldan yıla gösterdiği değişiklik, bilânçoda senetli ve senetsiz alacaklar toplamının satışlara olan nisbeti üzerinden hesaplanmaktadır.

Eğer firmanın yıllık satışları içinde veresiye satışlarının tutarı tesbit edilebilmişse, ticarî alacakların bu tutara nisbetinden ortalama veresiye satış vadesi de bulunabilir.

Buna nazaran, veresiye satışların ortalama tahsil süresi şöyle hesaplanır:

$$\frac{\text{Yıllık veresiye satışlar}}{360} = \text{Bir günlük veresiye satışlar}$$

$$\frac{\text{Düzeltilmiş bilânçodaki senetli ve senetsiz alacaklar toplamı}}{\text{Bir günlük veresiye satışlar}} = \text{Ortalama veresiye satış vadesi}$$

Daha kısaltarak bunu şu şekilde ifade etmek de mümkündür :

$$\frac{\text{Ticarî alacaklar X 360}}{\text{Yıllık veresiye satışlar}} = \text{Ortalama veresiye satış vadesi}$$

Veya :

Ticarî alacakların veresiye satışlara nisbeti X 360 = Ortalama veresiye satış vadesi

Eğer ticarî alacakların bilânço devresindeki satışlarla ilgili bir kısmı bağı kıymetlere nakledilmişse, ortalama satış vadesinin bulunabilmesi için bunların da toplama eklenmesi gerekir.

Veresiye satışlar tutarının ayrıca elde edilemediği hallerde ticarî alacakların ortalama tahsil süresi şu şekilde bulunabilir.

Ticarî alacakların satışlara nisbeti $X 360 =$ Ticarî alacakların ortalama tahsil süresi

Mümkün olduğu takdirde satış tutarlarına istihsal vergilerinin de eklenmesi gerekir, çünkü ticarî alacak tutarlarına bu vergiler de dahil edilmiştir. Özellikle, bir yıla yakın vadelerle satış yapan firmalarda sözü geçen vergilerin dikkate alınmaması yüzünden ortalama vadenin bir yıldan fazla gözükmesi, istihsal vergilerini satış tutarlarına eklemeyen yapılan bu türlü hesaplamalarda ortaya çıkabilecek hataların önemli olabileceğine delil teşkil etmektedir.

Ticarî alacakların veresiye satışlara nisbeti üzerinden bulunan vade firmanın satışlarda uyguladığı vade ile karşılaştırılarak alacakların zamanında tahsil edilip edilemediği anlaşılır.

Eğer firma veresiye satışlarla birlikte taksitli satışlar da yapmakta ise, bu taksitli satışların da vadesi aynı şekilde ayrı olarak hesaplanabilir ve bulunan vade firmanın uyguladığı taksitli satış vadesinin yarısı ile karşılaştırılarak, zamanında ödenmeyen bir kısım taksitler olup olmadığı anlaşılır.

Meselâ, satışların büyük bir kısmı 12 aylık taksitlerle yapılmakta ise, ticarî alacakların ortalama vadesi 6 ay civarında olacaktır. Ticarî alacaklar-satışlar nisbeti daha yüksek bir vâdeyi göstermekte ise, zamanında tahsil edilemeyen bu tahsil kabiliyetini kaybeden bir kısım alacakların bulunduğunu düşünmek yerinde olur.

Firmanın uygulamakta olduğu satış vadelerine nazaran daha uzun ortalama veresiye veya taksitli satış vadelerinin hesaplanması, firmanın uyguladığı vadelere nazaran alacak tahsilâtında gecikmeler olduğunu, tahsil edilemeyen bir kısım çürük alacakların bulunabileceğini belli etmekle beraber, mevcut ticarî alacakların ortalama tahsil süresini gösteremez. Ticarî alacakların tüm satışlara nisbeti, yalnız kredili satışlara olan nisbetinden daha düşük seviyesiyle, ortalama satış vâdesini değil, tüm satışlardan ticarî alacaklar kadar bir satış bedelinin ortalama tahsil süresini gösterir. Bu tahsilâtın bir kısmı vâdeli, bir kısmı peşin satışlardan yapılacaktır. Örneğin, 6 ay vâde ve % 50 peşinle satış yapan bir firmada ticarî alacaklar-satışlar nisbeti 3 aylık bir ortalama vâdeyi gösterir. Halbuki, firmanın satışlarında uyguladığı vâde 6 aydır. Fakat firma her ay alacaklarının 1/6 sını, 3 ayda yarısını tahsil edecek, yarısı kadar da üç ayda yapacağı peşin satışlardan tahsilâtta bulunacak

ve dolayısıyla peşin satışlarla birlikte tüm satışlarına isabet eden ortalama vâde 3 ayda inmiş bulunacaktır.

Bu suretle firmaların likidite nisbetlerinin teşekkülünde genellikle birinci derecede rol oynayan ticarî alacakların ortalama tahsil süresi hesap edilmiş olmaktadır. Halen bankaların yaptığı malî tahlillerde ticarî alacakların kredili satışlara olan nisbetinin tesbit edilmesinde karşılaşılabilecek zorluklar da nazarı itibare alınarak, firmaların kısa vâdeli borç ödeme gücünün takdirdinde mevcut ticarî alacakların ortalama vâdesini ve bu vâdenin yıldan yıla uzayıp kışalmasını gösteren ticarî alacaklar-satışlar nisbeti esas kabul edilmiştir. Bununla beraber, inkân bulunduğu takdirde fiili ortalama satış vâdelerine de bakılmalıdır.

Bir kısım firmaların ticarî senetlerini mübayaalarında veya borç ödeme de ciro edip para yerine kullanmaları, alacaklar toplamını azaltarak ortalama veresiye satış ve ortalama ticarî alacak vâdelerini düşürür. Uygulanan vâdelere göre düşük çıkacak ticarî alacaklar-satışlar nisbetinde bu durumun etkisi olduğunun dikkate alınması lâzımdır. Firmadan temin edilebildiği takdirde, ciro edilmiş alacak senetlerinin bilânço tarihindeki tutarı mevcut ticarî alacaklara ilâve edilerek ortalama satış vâdesi bulunabilir.

Satış vâdeleri uzamadığı halde senetlerin mübayaalarda geçen yıla nazaran daha az veya daha çok kullanılması ticarî alacaklar-satışlar nisbetini azaltıp çoğaltabilir. Yapılacak mukayeselerde bu durumun da gözönünde bulundurulması gerekir.

Nisbetin uygulanan vâdeye nazaran oldukça yüksek bir seviyede bulunması veya son yılda birden bire büyük bir yükseliş göstermesi gibi anormal durumlarda firmadan tamamlayıcı bilgiler istenmeli, ticarî alacakların müfredatı daha yakından incelenmelidir.

Satışlara nazaran firmanın ticarî alacaklarının oldukça fazla görüldüğü ve çok defa geçen seneye nazaran büyük bir artış gösterdiği bu gibi hallerde ticarî alacaklar içersinde satışlarla ilgili olmıyan alacaklar, başka firmalara yapılan finansmanlar, alınan veya verilen yüksek hatır bonusu bedelleri bulunabilir. Herhalde, anormal olan durumun izahını firmadan beklemek lâzımdır. Aksi halde düzenlenecek malî tahlil raporunda, firmadan, bilânço da görünen ticarî alacakları hakkında gerekli bilginin tam olarak alınmadığı ve bu bakımdan verilen rakam ve nisbetlerin ihtiyatla mütalâa edilmesi lâzım geldiği kaydedilmelidir.

Satışların son yılda, son aylara daha fazla isabet etmesi dolayısıyla, ticarî alacaklar-satışlar nisbeti geçen yıla nazaran önemli bir artış göstermiş olabilir veya bunun tersi de mümkündür. Bu gibi hallerde, alınabildiği takdirde yıl içinde meselâ üçer aylık alacak bakiyelerinin ortalaması üzerinden bulunacak nisbetle, mevcut ticarî alacaklar-satışlar nisbetinin karşılaştırılması yerinde olur.

Ticarî alacaklar-satışlar nisbetinde görülen düşüşler üzerinde de durul-

malıdır. Bazan likidite sıkıntısı yüzünden peşin satışların arttırılmış olması da bu nisbeti düşürmektedir. Böyle bir hal firmanın likidite durumu ve ayrıca peşin satışların gerektirdiği tenzilat dolayısıyla de, rantabilite düşüklüğü hakkında tahlilciye aydınlatıcı bilgiler verebilir.

Bazan da, meselâ bir grev ihtimaliyle firma alacak vâdelerini kısararak, temin ettiği fonlarla stokların arttırması olabilir. Alınacak tamamlayıcı bilgilere göre, bu durumun geçici olarak mütalâası mümkündür.

Ticarî alacaklar-satışlar nisbetinin firmanın rantabilite durumu ile de ilgisi gözönünde bulundurulmalıdır. Nisbetin gösterebileceği vâde uzamasıyla ilgili ilâve alacakların borçla temin edilmesi firmanın finansman masraflarını artırarak kârı menfi yönde etkiler. Bu durumun özellikle, zaten az bir kâr marjı ile çalışan firmalarda kârı daha da azaltabileceği veya zarara sebebiyet verebileceği dikkate alınmalıdır.

Ticarî alacakların satışlara nisbeti, firmaların çalıştıkları iş kollarına, kendi özelliklerine, iş mevsimleri ve konjonktür hareketlerine göre değişiklik gösterir. Nisbetin, mevcut olduğu takdirde iş kolu standardıyla, aksi halde benzer işletmelerdeki ve aynı firmaya ait geçmiş yıllardaki nisbetlerle karşılaştırılması lâzımdır.

Burada şu hususu da belirtelim ki, yüksek bir ticarî alacaklar-satışlar nisbetinin iş kolu icaplarına göre tamamıyla normal sayılması, firmanın bu yüksek nisbetle ilgili uzun vâdeli alacaklarını finanse edebilecek seviyede işletme sermayesinden yoksun ve carî nisbetinin de daha düşük bir seviyede bulunmasını haklı gösterecek bir sebep değildir. Carî borçların da vâdelerinde gerekli uygunluk sağlanamamışsa, firma uzun vâdeli alacaklarının icap ettirdiği derecede yüksek işletme sermayesine ve carî nisbete sahip olmalıdır.

Sizin Bankanız

**TÜRKİYE
HALK
BANKASI**

Memleketin her köşesinde hizmetinizdedir.

(Basın : 60151 - A - 20218)

TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.

Kuruluş: 1946

Sermayesi ve İhtiyatları: 50.000.000 TL.

Yurd İçinde 137 Şube

TASARRUF MEVDUATINDA HARBİYE'DE VE FENERBAHÇE'DE
TAM KONFORLU APARTMAN DAİRELERİ VE ZENGİN
PARA İKRAMİYELERİ

G A R A N T İ B A N K A S I

GELİR ve KURUMLAR VERGİSİNİN BİRLEŞTİRİLMESİ

Dr. Tamer KOÇEL

Kurum statüsündeki işletmelerin ayrı bir vergi birimi kabul edilerek vergilendirilmeleri, lehte ve aleyhte çeşitli görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Bir kısım görüşler kurumları vergilenenin yatırım fonlarını azaltacağını, teşvik edici unsurlar üzerinde menfi etkiler yaratacağını ve ekonomik gelişmeye uygun düşmeyen sonuçlar doğuracağını savunurken; diğer bazı görüşler de, kurumların fertler dışında ve onlardan daha güçlü birimler olduklarını ve bu sebeple vergilendirilmeleri gerektiğini, kaldı ki kurumlardan alınan vergilerin nihai ödeyicilerinin aynı kurumlar olmadıklarını savunmaktadırlar.

Kurumların vergilendirilmeleri çeşitli açılardan incelenebilir. Biz bu yazımızda, kurum kazançları üzerinden aynı mahiyette iki vergi alınmasını önlemede söz konusu olabilecek tedbirler üzerinde duracağız.

A — Çift Vergileme :

Çift vergileme, bir vergi konusuna aynı mahiyette birden fazla vergi uygulanmasını ifade etmektedir.

Burada sözkonusu olan çift vergileme ise şöyledir: Kurum kazançları önce kurum (İşletme) seviyesinde kurumlar vergisi tarafından vergilendirilmekte; daha sonra bu kazanç hissedarlara dağıtıldığında, bu sefer hissedarlar seviyesinde gelir vergisi tarafından vergilendirilmektedir. Böylece aynı konuya iki defa vasıtasız vergi uygulanmaktadır. Yani gelir akımı iki defa vergilendirilmekte, dolayısıyla dividant gelirleri iki defa azaltılmış olmaktadır.

Diğer taraftan, eğer dividant ödemeleri düşük gelirli hissedarlara yapılıyorsa, bunlar normal olarak gelir vergisinin muafiyet ve istisna hadlerinden faydalanabilecekleri halde, kurum kazançlarının kurum seviyesinde vergilendirilmesi dolayısıyla kurumlar vergisine tabi olurlar.

Kurumlar vergisi in'ikâs ettirilemediği (yansıtılmadığı) ölçüde bu hususların önemi artmaktadır.

Bu çift vergilemeyi önlemek üzere gelir ve kurumlar vergisinin birleştirilmesi öne sürülmüştür. Aşağıda bu birleştirme (entegrasyon) ile ilgili çe-

şitli teknikler üzerinde duracağız. Ancak daha önce şöyle bir soru sorulabilir: Bu şekildeki bir birleştirme, ulaşılmaması istenen bir amaç mıdır? Bu sorunun cevabı daha çok kişilerin görüşlerine, uygulanan vergilerin ekonomik etkilerine bağlı olmakla birlikte birleştirmede temel hedefin, kurum şeklindeki işlemlerle ilgili şahsi gelirlerin vergilendirilmesi sırasında kurumlar vergisinin bu şahsi gelirler üzerindeki etkilerinin ortadan kaldırılması olduğu söylenebilecektir.

Söz konusu birleştirme (entegrasyon) metotlarını, tam birleştirme (full-integration) sağlayan metotlar ve kısmi birleştirme (partial-integration) sağlayan metotlar olmak üzere iki kısımda ele alabiliriz.

B — Tam Birleştirme Sağlayan Metotlar :

Ortaklık Metodu : (Partnership Method)

Ortaklık metodu, tam birleştirmeyi sağlayan bir metot olarak ileri sürülmektedir.

Ortaklık metodu, kurumların net gelir ve giderlerini hesaplayarak, bunların hissedarlar arasında bölüştürülmesini ifade eder. Kurumun kârları (veya zararları) ortaklara devredilecek ve ortaklar elinde bir defada vergilendirilecektir. Kurum, kendisi ayrıca bir vergi ödemeyecektir.

Bu metoda göre her hissedar, bir ortak gibi muamele görmekte ve kurum kazancı dağıtılsın veya dağıtılsın her hissedar kendi payına düşen kurum kazancı üzerinden vergilendirilmektedir.

Burada «ortak» ve «hissedar» kelimeleri farklı hususları ifade etmektedir. Nasıl kurum statüsü dışındaki işletmelerde, her ortak işletmenin elde ettiği kârdan hissesine düşen miktar üzerinden, şahsi gelir vergisine tabi tutuluyorsa; burada da kurum statüsündeki işletmenin «hissedarlar» ı, bu statü dışındaki işletmelerin ortakları gibi muamele görmektedir. Yani her hissedar kurum kazancından kendi hissesine düşen veya pay üzerinden şahsi gelir vergisine tabi tutulmaktadır.

Bu metotta kurumlar vergisi ortadan kalkmaktadır. Kurum kazancının tamamı mevcut hissedarlara hisselerine göre pay edilmekte, ancak bu kazançtan, dağıtılsın veya dağıtılsın, her hissedar payına düşen miktarı, diğer kaynaklardan elde ettiği gelirlerle birleştirilerek şahsi gelir vergisi ödemektedir. Bu metoda göre kurumun elde ettiği kârlar hissedarlara dağıtılsa bile, belirli ölçülere göre hissedarlara dağıtılmış farzedilir ve onlar elinde imiş gibi vergilendirilir.

Bu metodun uygulanması kolaydır. Her hissedar kurum kârlarının kendisi ile ilgili kısmı için bilgi verici bir belge alacaktır. Kurum tarafından ve-

rilecek olan bu belgede, kendisinin dağıtılan ve dağıtılmayan kârlardan müteşekkil vergilendirilebilir gelirinin miktarı belirtilecektir. Böylece hissedar, bu belgedeki miktara diğer kaynaklardan elde ettiği gelirleri ekleyerek şahsi gelir vergisi borcunu hesaplayacaktır.

Bu metodun uygulanması ile, kurum şeklindeki organizasyonların şahsi gelirin vergilendirilmesindeki etkileri ortadan kalkmaktadır. Meselâ, dağıtılmayan kurum kazançlarına dağıtılanlardan daha düşük vergi nisbetlerinin uygulandığı hallerde, hissedarların, (veya yöneticilerin) kazanç dağıtmamak yolu ile şahsi vergi yüklerini azaltmaları imkânı ortadan kaldırılmaktadır.

Güçlükleri

Ortaklık metodunun cazip taraflarına rağmen, iki kısımda ele alınabilecek güçlükleri de vardır.

Birincisi *idari güçlükler* adı altında toplanabilir. ve hissedar sayısının çokluğu ile ilgilidir. Ortaklık metodunun gerektirdiği işlemler, ancak hissedar sayısının az olduğu ve işletmenin sermaye bünyesinin kompleks bir yapı arzemediği durumlarda kolayca uygulanabilir. Gerçekten binlerce ortağı olan kurumlarda ve hisse senetlerinin yapısı çeşitlilik arzeden işletmelerde, bu metodun uygulanmasında güçlüklerle karşılaşmaktadır. Kurum kazancının çeşitli hisse senetleri arasında dağıtılması ve neticeden hissedarların haberdar edilmesi, hissedar sayısı az olan işletmelerde olduğu kadar kısa zamanda başlanılabilecek bir iş değildir.

İkinci güçlük *hissedarlarla* ilgilidir. Küçük hisselerle sahip olan ve kurum kârının dağıtılıp dağıtılmaması üzerinde söz sahibi olmayan hissedarların, kurum kâr dağıtmamaya karar vermişse, elde etmedikleri bir gelir için vergi ödemeleri oldukça güçtür. Dağıtılan ve dağıtılmayan kâr paylarının tamamı üzerinden vergilendirilen hissedar, eğer kurum kâr dağıtmamışsa vergiyi ödeyebilmek için gerekli fonlara sahip olmayacak veya başka kaynaklar aramak zorunda kalacaktır. Burda problem, kârlar üzerinde ve işletmenin kontrolünde söz sahibi olmayan hissedarların vergilendirilmesinden doğmaktadır.

Kâr dağıtılmamışsa, hissedar, vergisini ödemek için diğer kaynaklardan elde ettiği gelirini kullanacak veya hisse senedini satmak zorunda kalacaktır. Önemli sayıda hisse senedinin satışı ise, hisse senetleri fiyatlarını etkileyebilecektir. Bununla beraber, bu durum, yönetim kararlarını etkileyecek seviyeye gelmediği sürece, belki önemli bir mahzur olmayacaktır.

Bu ikinci güçlüğün hal çarelerinden birisi, hissedarlara ödeyecekleri vergiyi karşılayacak kadar dividant dağıtmak olabilir.

Yukarıdaki güçlüklerle rağmen, ortaklık metodunda, hissedarların şahsi

vergi yüklerinin seviyesi, işletme yöneticilerinin elde edilen kârı kullanmakla ilgili kararlarını etkileyici bir faktör olmaktan çıkmaktadır.

C — Kısmi Birleştirme Sağlayan Metotlar :

Dağıtılmamış Kârlar Metodu

Dağıtılmamış Kârlar metodu (Undistributed Profits Approach veya Dividends-Paid-Credit Approach) olarak ileri sürülen metot ortaklık metodunun aksine, tam birleştirmeye imkân vermemektedir.

Bu metotta kurumlar vergisi yine devam etmekte, ancak kurum yıllık kazancı üzerinden ödeyeceği vergiyi sadece dağıtılmayan kârları üzerinden hesaplamaktadır. Kurumun dividant olarak hissedarlara dağıttığı miktarlar, kurumun vergi borcu hesaplanırken dikkate alınmamakta, başka bir ifade ile, dividant ödemeleri toplam gelirden çıkarılmaktadır. Bu metodun saf şekli, dağıtılmayan kârların sadece kurumlar vergisi, dağıtılan kârların ise şahsî gelir vergisi altında vergilendirilmesi sonucunu vermektedir.

Kurumlar vergisinin matrahını sadece dağıtılmayan kârların teşkil ettiği bu metodun önemli sayılabilecek bir güçlüğü, vergi ödemelerinin, vergi nisbetlerinin karşılıklı durumuna göre, yöneticilerce arzulanmayan sonuçlar doğmasını önleyecek şekilde ayarlanabilmesine izin vermesidir.

Gerçekten, meselâ, kâr dağıtımını halinde hissedarların ödeyecekleri vergiye nazaran, kâr dağıtılmaması halinde işletmenin ödeyeceği kurumlar vergisinin miktarı daha yüksek ise, kurum yöneticilerinin daha fazla kâr dağıtmaya gidecekleri kabul edilebilir. Bunun aksi durumlarda ise, hissedarlar şahsî vergi yüklerini azaltmak için kurum kazançlarının bir kısmını (veya tamamını) dağıtmamak yoluna gidebilirler. Bu durumlarda, kurum şeklindeki organizasyonların şahsî gelirlerin vergilendirilmesini etkilememesi hedefine ulaşamamaktadır.

Öte yandan, gelişmiş büyük bir kurum, kazancının tamamını, biriktirmeğe ihtiyaç hissetmeden dividant olarak dağıtarak hiç kurumlar vergisi ödemeyeceği halde; mevcut gelişme fırsatlarından faydalanabilmek için bütün gelirlerini muhafaza etmek zorunda kalan işletmeler kurumlar vergisi ödeyeceğinden, bu metot, kendi fonlarından faydalanmak suretiyle gelişmek isteyen işletmeleri cezalandırıcı bir etkiye sahip olacaktır.

Kaynakta Tevkif (Stopaj) Metodu

Kısmî birleştirme sağlayan metotlardan bir diğeri, kaynakta tevkif metodu (withholding approach) dur.

Bu metotta kurumlar vergisi yine devam etmektedir. Kurum, önce kazancının tamamı üzerinden kurumlar vergisi ödemektedir. Daha sonra ka-

zancın bir kısmı dağıtılsa, hissedar da girdiği vergi dilimine göre şahsî gelir vergisi ödemektedir. Eğer kurum herhangi bir kazanç dağıtımını yapmışsa, ödenen vergi, kurumlar vergisinden ibaret kalmaktadır.

Ancak, eğer kurumlar vergisi ödendikten sonra kazancın bir kısmı dividend olarak hissedarlara dağıtılmışsa, hissedarlar şahsî gelir vergisi borçlarını hesaplayabilmek için, aldıkları dividend gelirine ilâveten, bu gelire isabet eden ve kurum tarafından ödenmiş bulunan vergi miktarını da beyannamelerinde göstereceklerdir. Yani hissedarın kurumdan elde ettiği gelir *brüt olarak* gösterilecektir. Hissedar bu brüt miktara diğer kaynaklardan elde ettiği gelirlerini de ilâve ederek vergi borcunu hesaplayacaktır. Daha sonra, hesaplanan vergi borcundan, hissedarın dividend gelirine isabet eden ve kurum tarafından ödenmiş bulunan vergi miktarı indirilecektir. Böylece geriye hissedarın net vergi borcu kalacaktır. Hissedarın kendi vergi borcundan mahsup ettiği bu miktar, bir nevi kaynaktan tevkiif sayılmaktadır.

Bu metotta dikkat edilmesi gereken husus, dividend gelirinin hissedarın beyannamesinde brüt olarak gösterilmesi hususudur. Bu metodu şöyle bir misâl yardımı ile açıklayabiliriz :

Diyelim ki bir kurum 1.000.000 lira net kazanç elde etmiş olsun. Kurumlar vergisi nisbetinin de % 25 olduğu farzedilince önce 250.000 lira kurumlar vergisi ödenecektir.

1.000.000.—

250.000.—

750.000.— Dağıtılabılır kazanç

Kurumun, dağıtılabılır kazançlarından 250.000 lirasını hissedarlara dağıttığını ve hissedarlardan A'nın payına 50.000 lira düştüğünü farzedelim.

Hissedar elde ettiği dividend gelirini diğer gelirleri ile birleştirerek şahsî gelir vergisi borcunu hesaplayacaktır. Yanlız bu birleştirme yapılırken dividend geliri brüt olarak gösterilecektir. A'nın diğer kaynaklardan elde ettiği gelirin 33.334.— lira, girdiği marjinal vergi nisbetinin de % 40 olduğunu farzedelim. Bu durumda A'nın vergi borcu :

%25 vergiden sonraki div. geliri : 50.000.—

Bu gelire isabet eden %25 vergi : 16.666.—

Brüt dividend geliri

66.666.— (Bu miktar dış yüzde hesabı vasıtası ile bulunabilir)

Diğer kaynaklardan elde edilen gelir : 33.334.—

Şahsî gelir vergisine tabi gelir : 100.000.—

Vergi borcu : $100.000 \times \%40 = 40.000.$ — TL.

A'nın vergi borcu 40.000 lira olarak gözükmektedir. Ancak dividend gelirlerinin vergisi kurum tarafından tevkif edildiğinden, bu miktarı toplam vergi borcundan düşmek gerekir.

40.000.—

16.666.—

24.444.— TL. Ödenmesi gereken şahsî vergi miktarı

Böylece kurum tarafından dağıtılmayan 500.000 lira için sadece kurumlar vergisi ödenmiş olmakta, dağıtılan miktar brüt olarak hissedarın vergi borcunun hesaplanmasında kullanılmakta, fakat vergi borcundan kurum tarafından ödenmiş bulunan vergi düşülmektedir.

İngiltere ve İngiliz Milletler Topluluğu'na dahil ülkelerde geniş bir uygulama alanı bulduğu için bu metoda «İngiliz Metodu» adı da verilmektedir.

Dividantlar İçin Kısmî Kredi Sağlayan Metot

Kısmî birleştirme sağlayan metotlardan bir diğeri de dividendlar için kısmî kredi sağlayan metot (dividends-received-credit approach) dur.

Bu metoda göre kurum, yıllık kazancının tamamı üzerinden önce kurumlar vergisi ödeyecektir. Kazancın bir kısmı (veya tamamı) hissedarlara dağıtıldığı zaman, hissedarlar da aldıkları dividend gelirleri üzerinden şahsî gelir vergisi ödeyeceklerdir. Ancak, bu şahsî gelir vergisi dividend gelirlerinin tamamı üzerinden hesaplanmakla beraber, hesaplanan bu vergi borcunun tamamı ödenmemekte, bundan elde edilen dividend gelirin %5,%10 vs. gibi belirli bir kısmı indirilmektedir. Geriye kalan miktar hissedarın şahsî gelir vergisi borcu olmaktadır.

Bu metotta hissedarın aldığı dividend geliri brüt olarak değil, fakat net olarak gösterilmektedir. Hissedarlara böyle bir mahsup imkânı tanınmakla çift vergilemenin tesiri kısmen de olsa hafifletilmektedir.

Bu metoda bir örnek vermek gerekirse: Farzedelimki kurumlar vergisi oranı %20, şahsî gelir vergisinin marjinal haddi %40 dir. Kurum kazancı 100.000 TL. olsun ve hissedarlara elde ettikleri dividendların %10 u kadar bir mahsup imkânı tanınmış olsun.

Bu duruma göre önce kurum 20.000 lira kurumlar vergisi ödeyecektir. Kalan 80.000 liralık kısım hissedarlara dağıtıldığında, hissedarlar %40 yani 80.000.— \times %40 = 32.000.— TL. vergi borcu hesaplayacaklardır. (Eğer başka kaynaklardan gelirleri yoksa) Ancak hissedar, bu miktardan elde ettiği dividend gelirin %10 nunu yani 8.000.— lirasını indirebilecektir. Böy-

lece hissedarın ödemesi gereken vergi borcu 32.000.— - 8.000.— = 24.000. lira kalmaktadır.

D — Sonuç :

Gelir ve kurumlar vergilerinin birleştirilmeleri ile ilgili olarak yukarıda sözü edilen metotlardan hangisinin daha uygun olacağı çeşitli faktörlere göre değişmektedir.

Bir defa çeşitli memleketlerde kurumların ayrı bir vergi birimi olarak kabul edilip edilmemesi hususu bu seçimi etkilemektedir.

İkinci olarak, verginin ekonomik gelişmede bir araç olarak kullanılmak istenip istenmemesine göre de değişmektedir.

Son olarak, bu iki verginin birleştirilmesinin devlet gelirleri üzerinde yapacağı etkiler de dikkate alınmalıdır.

Yukarıdaki metotlardan başka, kapital kazançları vergisinin de bir entegrasyon metodu olarak ele alınabileceği ileri sürülmektedir.

Bilindiği üzere kapital kazancı, şahıs veya işletmelerin ticarî muamelelerine ait bilançolarına girmeyen gayrimenkul ve bu mahiyetteki haklarla hisse senedi ve tahvilât şeklindeki menkul kıymetler ve sair menkul eşyanın satış, trampa ve istimlâk gibi sebeplerle elden çıkarılması anındaki değeriyle, bundan önce sahibine mal olma değeri arasındaki müsbet farktır.

Kapital kazançlarının mevcut gelir vergisi hadleri üzerinden vergilendirilmesinin, birleştirme (entegrasyon) plânları için başarılı bir alternatif olabileceği ve bu sayede kurumlar vergisinin tamamen kaldırılabilmesi de ileri sürülmüştür.

Kapital kazançlarının vergilendirilmesi başlı başına incelenmesi gereken bir konu olduğundan, burada sadece, bu verginin de alternatif bir birleştirme tedbiri olarak ileri sürüldüğünü belirtmekle yetiniyoruz.

Faydalanılan Eserler :

DUE, John: Maliye. (Çev. S. Görgün - İ. Önder), Fakülteler Mat., 1967, İstanbul.

GOODE, Richard: Corporation Income Tax, New York, 1951.

NEMLİ, Arif : Anonim Şirketlerin Dağıtılmayan Kârları. Maliye Enstitüsü Konferansları, ayrı bası, İstanbul, 1967.

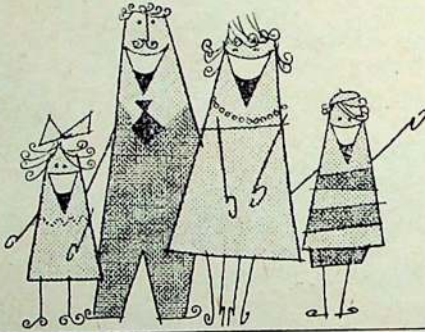
POOLE Kenyon : Public Finance and Economic Welfare, Rinehart, New York, 1957. The Fiscal System of Venezuela; A. Report, Director : Carl Choop, John Hopkins press 1953.

vücutunuzu ağrılar kaplamışsa ...

...GRİPiN, soğuk algınlığından ileri gelen vücut ağrılarına, asabi ağrılara karşı faydalıdır. GRİPiN, baş, diş, adale, sinir, lumbago, romatizma ve sıyatik ağrılarını teskin eder. GRİPiN, grip ve nezle başlangıcında bir çok fenahıktan önler. GRİPiN, 4 saat ara ile günde 3 adet alınabilir.

Florürlü diş macunu

Diş etlerini kuvvetlendirir
Diş minelerini sertleştirir
Çürümeleri önler

ÇEKİLİŞLER ŞAHANE APARTMAN D
AİRELERİ H... KACILIK
HİZMETİ... MA
ZİSİY... SK
İ MİLL... K
ACILIN... RA
LAR Ş... LE
Rİ MİLY... MUMI
ÇEKİLİŞLER... LAR ŞAH
ANE APARTMAN DAİRELERİ YARIM
ASRI AŞAN MAZİ ÖZEL SERMAYELİ
EN ESKİ MİLLİ BANKA HER TÜRLÜ
BANKACILIK HİZMETLERİ MİLYONL
ARCA LİRALIK UMUMİ ÇEKİLİŞLER

bankacılıkta
57 yıl
bir ömürlük
tecrübedir

TÜRK TİCARET BANKASI

siz de
ev sahibi
olabilirsiniz

tasarruflarınızı
devamlı olarak
t.c. ziraat bankasında
toplamayı
unutmayınız.